

Rapport från Fäbodriksdagen 2007

den 27–28 oktober på Utmarksmuseet i Ransby

Värmlands säterbrukarförening

NAPTEK

traditionell kunskap
och biologisk mångfald

Centrum för biologisk mångfald

Rapport från fäbodriksdag 2007 i Ransby i norra Värmland

Fäbodriksdagen är fäbodbrukets årliga, viktiga och stimulerande brukarmöte och manifestation, där fäbodbrukare deltar tillsammans med människor som värnar om den unika fäbodkulturen. Fäbodriksdagen är inriktad på personliga kontakter, kunskapsuppbyggnad och framtidsdiskussion. Arrangörer för fäbodriksdagen 2007 var Värmlands säterbrukarförening tillsammans med Centrum för biologisk mångfald, CBM. Fäbodriksdagen 2007 genomfördes på Utmarksmuseet, Ransby i norra Värmland lördagen den 27:e oktober och söndagen den 28:e oktober med 50 deltagare. Värmlands säterbrukarförening hade tillsammans med CBM försökt lyfta fäbodbrukarnas och fäbodföreningarnas viktiga frågor för gemensamma diskussioner under fäbodriksdagen. Tanken var också att initiera insamling och dokumentation av information till nytta för äldre och nytillkomna brukare, myndigheter och forskare. Deltagarna i fäbodriksdagen 2007 inbjöds därför att ta med sig artiklar, handlingar, avtal, servitut och annat material med kopplingar till fäbodbrukets sedvänjor, rättigheter och kunskap, som de vill dela med andra fäbodbrukare. De handlingar som togs med skannades och återlämnades till sina ägare.

Fäbodriksdagen hölls under trevliga former med många givande samtal och informativa presentationer. Ett stort tack till alla deltagare i Fäbodriksdagen 2007!

Kerstin Elofsson,
Ordförande,
Värmlands säterbrukarförening

Håkan Tunón,
programansvarig, NAPTEK
(Nationellt program för lokal och traditionell
kunskap relaterad till bevarande och hållbart
nyttjande av biologisk mångfald),
Centrum för biologisk mångfald, CBM

NAPTEK 2008

Redaktörer: Marie Byström och Magdalena Hellström, CBM.

Omslagsbilder: Getter i hage: J-O Helldin;
Interiör från fäbodriksdagen: Håkan Tunón;
Killing i kätte: Marie Byström;
Ransbysättern: Håkan Tunón. Samtliga CBM.

Form: Anna Maria Wremp och Magdalena Hellström, CBM

Tryck: Kph, Uppsala 2008.

Upplaga: 300 ex.

Denna produkt är tryckt på FSC-märkt papper i en Svanenmärkt produktion.

Foto: Håkan Turón

Rapport från Fäbodriksdagen 2007

den 27–28 oktober på Utmarksmuseet i Ransby

Innehåll

Program för fäbodriksdagen 2007 på Utmarksmuseet i Ransby	5
Officiell invigning av fäbodriksdagen 2007	6
Hedersutnämning	6
Ett kvartssekel med fäbodriksdagen – en historisk tillbakablick	6
Fäbodbruket i tiden	8
Kultur och kunskap för framtiden	9
Hur kan vi bidra till fäbodbrukets fortlevnad?	14
Fäbodbrukets värden och positiva effekter	14
Rapport från Grupp 1a	14
Rapport från Grupp 1b	17
Rapport från Grupp 2a	18
Fäbodbruket och rovdjuren	21
Rapport från Grupp 2a	21
Rapport från Grupp 2b	23
Fäbodbruket, mulbete och sedvänjor	27
Rapport från Grupp 3a	27
Rapport från Grupp 3b	28
Livsmedelshantering på fäboden	30
Samverkan för fäbodbruk i framtiden	34
Referat från gemensam diskussion	34
Avslutning	36
Deltagarförteckning	37

Mer info och kontakt

NAPTEK är ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Programmet administreras inom *Centrum för biologisk mångfald*, CBM, vid Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU, och Uppsala universitet.

Mer information

NAPTEK: www.naptek.se
CBM: www.cbm.slu.se

Chef för NAPTEK på CBM är *Håkan Tunón*. *Marie Byström* arbetar som en av programmets handläggare.
Kontakt per e-post:
Hakan.Tunon@cbm.slu.se,
Marie.Bystrom@cbm.slu.se

Värmlands säterbrukarförening

Kontaktpersoner

Sekreterare *Kalle Jansson*
Kindsjön 8
680 61 Bograngen
e-post: ewa.edmark@telia.com

Ordförande *Kerstin Elofsson*
Långenäsvägen 606
655 92 Karlstad
e-post: kerstin.elifsson@resia.se

Program för fäbodriksdagen 2007 på Utmarksmuseet i Ransby

Lördag 27 oktober

8.00–10.00 Ankomst. Registrering. Kaffe och smörgås.
Löpande presentation av Utmarksmuseet för nyanlända deltagare

10.00 **Officiell invigning av fäbodriksdagen 2007**

Per-Erik Marcusson, Torsby kommun

Ett kvartssekel med fäbodriksdagen – en historisk tillbakablick

Goth Bertil Johansson

Fäbodbruket i tiden

Inger Jonsson, ordförande i Riksföreningen Sveriges Fäbodbrukare

Kultur och kunskap för framtiden

Håkan Tunón, NAPTEK,

Centrum för Biologisk Mångfald (CBM)

12.00 Lunch, Utmarksmuseet

13.00 **Hur kan vi bidra till fäbodbrukets fortlevnad?**

1: Fäbodbrukets värden och positiva effekter

Inledning: *Goth Bertil Johansson*, Värmlands säterbrukarförening

2: Fäbodbruket och rovdjuren

Inledning: *Lotta Wiringe*, LRF Värmland och Milko

3: Fäbodbruket, mulbete och sedvänjor

Inledning: *Kristian Olofsson*, Riksföreningen Sveriges Fäbodbrukare

15.00 **Kaffe och paj**

15.30 Grupparbetena fortsätter

17.30 Redovisning av gruppernas arbete

18.45 *Bergsfolket och fäbodbruket*, kulturinslag med *Thorleif Styffe*

Gemensam festmiddag och samvaro under kvällen.

Söndag 28/10

08.00 **Livsmedelshantering på fäboden**

Landbo Lena Bergström,

09.00 **Presentation**

09.30 **Kaffe**

10.00 **Samverkan för fäbodbruk i framtiden**

11.30 Lunch på Ransbysättern. Gemensam buss. Uteklädsel behövs!

13.30 **Riksföreningen Sveriges Fäbodbrukare årsmöte.**

15.30 ca **Kaffe inför hemfärd**

Hedersutnämnan-
de med utdelning
av diplom.

Foto: Håkan Tunón.

Thorleif Styffe underhöll på lördags-
kvällen med ett kåseri om bergs-
folket och fäbodbruket.

Foto: Håkan Tunón.

Luncher och andra pauser gav tid för
samtal.

Officiell invigning av fäbodriksdagen 2007

Fäbodriksdagen 2007 invigdes av Per-Erik Marcusson från kommunfullmäktige och kommunstyrelsen i Torsby kommun, som hälsade alla deltagare välkomna till Torsby kommun och Ransby. Per-Erik Marcusson berättade om sin egen och kommunens relation till fäbodbruk, och hoppades att fäbodriksdagens två dagar skulle bli givande och stimulerande för deltagarna och ge värdefulla bidrag till arbetet för fäbodbrukets framtid.

Kerstin Elofsson, ordförande i Värmlands säterbrukarförening och Kalle Jansson, dess sekreterare, hälsade välkomna till Ransby Utmarksmuseum. Kalle välkomnade deltagarna att besöka museets utställningar. På Utmarksmuseet finns bl a den unika Pilgrimstapeten, och en utställning om fäbodlivet förr i tiden.

Diplomet med syskonen Nilssons hedersomnämning vid Fäbodriksdagen 2007.

Hedersutnämning

Åke och Vivian Nilsson, Ennarbolssäteren, Stället utnämndes till Hedersmedlemmar i Värmlands säterbru-

Ennarbolssäterens Åke Nilsson, t. v., med Per-Erik Marcusson, Torsby kommun. Åke erhöll tillsammans med system Vivian hedersomnämning för sitt arbete med att bevara fäbodbruket och hotade lantraser. Eftersom de inte båda samtidigt kan lämna sina djur, var Vivian inte med vid prisutdelningen.

karförening som uppskattning för ett livslångt idogt arbete för att bevara fäbodbruket och hotade lantraser. Motiveringen lyder: Syskonen Åke och Vivian har växt upp med det värmländska säterbruket som en naturlig del av jordbruket i Klarälvdalen i mer än 70 år. Efter övertagande av skötsel i och ansvar för fädernegården har Åke drivit Ennarbolssäteren i mer än 44 år. Denna säter är Värmlands enda utan uppehåll slagna fäbodvall med höhässjning. Han handmjölkar fortfarande rödkullor och fjällkor och håller djuren *in situ* – kreaturen släpps på fritt skogsbete. Stor hygienkänsla har belönats med guldmedalj ur Kungens hand för mångåriga felfria mjölkleveranser till Milko. Han har genom framsynt avel bevarat en unik linje av de sista värmländska östnorska rödkullorna tills idag.

Åke och Vivian fick långa och varma applåder vid överlämnandet av hedersutmärkelsen.

Ett kvartssekel med fäbodriksdagen – en historisk tillbakablick

GOth BERTIL JOHANSSON, VÄRMLANDS SÄTERBRUKARFÖRENING

Goth Bertil Johansson inledde fäbodriksdagen 2007 med en 25-årig återblick. Den första fäbodriksdagen hölls 1982. Vid denna första fäbodriksdag redovisades en undersökning av fäbodbruket och fäbodbrukarnas behov som genomfördes 1980–1981.

Vilken konkret hjälp önskade brukarna då (stöd som passade den enskilde brukaren)? Några av de behov som kom fram var:

- Behov av stängselbidrag
- Behov av större betesarealer
- Stöd till en extra stuga
- Stöd till mjölkanläggning med kylning
- Önskan om hjälp att informera om fäbodlagen
- Hjälp att hålla medvetenheten levande att fäbodlöten/fäbodvallen kan hysa betesdjur (också återkomst av betesdjur efter period av betets upphörande) till

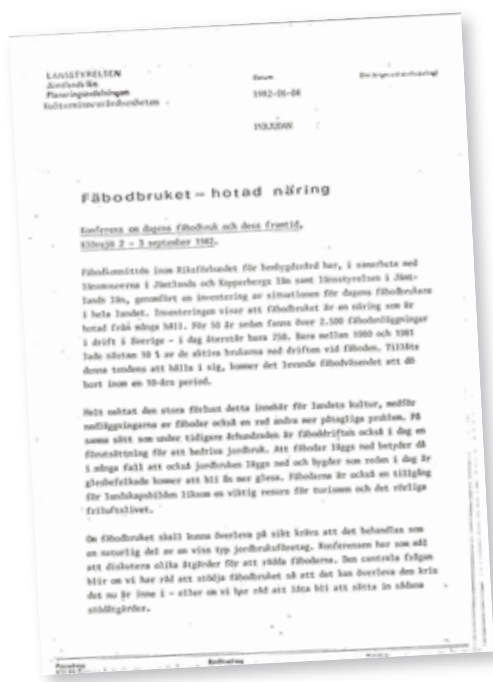

Goth Bertil Johansson inledde med värdefulla återblickar.

En viktig orsak till att man fortsatte med fåbodbruk var en stor känsla för djurhållning och synen att djurhållning ska bedrivas i fåbodemiljön (med skogen, vallen o s v) för djurens hälsa och välbefinnande.

Bland de problem fåbodbrukarna upplevde i undersökningen 1980–81 nämndes:

- Turister och fritidsboende som störde.
- Länsstyrelserna (f d lantbruksnämnden) ansågs då vara ett problem – bl a genom att man gynnade en för ensidig satsning på stordrift.
- Problem som blir vid generationsväxlingen, den dåliga lönsamheten talar emot en fortsättning och övertagande av den yngre generationen.
- Ägandeförhållanden – många arrenderade helt eller delvis marken.

Inbjudan till den allra första fåbodriksdagen för 25 år sedan. (Se även sidan 39.)

existerande och nya fritidshusbyggen, så att fritidsboende förstår att de själva har skyldighet att stängla för att hålla betande djur ute från sina tomter och hus.

- Behov av avbytare kunniga i fåbodbruk.
- Önskan om stöd för hämtning av mjölk på vallen inklusive elström på vallen.

Hade man problem med rovdjur? Ja, det nämndes av någon – som ett möjligt hot emot de minsta kreaturen. Orsaken att rovdjuren togs upp var dock på grund av de äldres varningar att vara vaksam på förändringar, eftersom problem kan uppstå. Det var endast någon enstaka brukare som hade rovdjursproblem i början av åttiotalet.

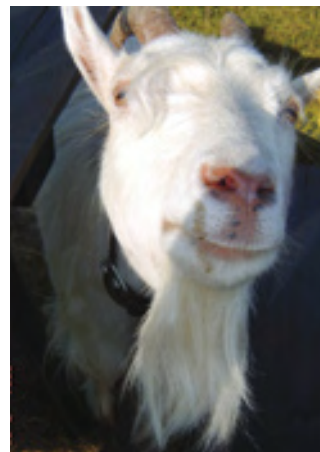

Foto: Marie Bystrom

De som buförde hade i genomsnitt fem hektar odlad åker och ca tre hektar naturlig och odlad äng. Medelåldern var i Dalarna ca 60 år men något lägre i andra län. Fyra brukare hade flerfåbodsystem. Ca 60 procent sände mjölk till mejeriet. Buföringarna skedde från maj i Dalarna till och med juli månad i Jämtlands län. Hälften av brukarna hembuförde till fots. Tio år senare, 1990, var det endast tio procent av brukarna som hembuförde till fots. Den tidigaste hembuföringen i Jämtlands och Dalarnas län skedde före 31 juli. Men många fler i antal stannade kvar till efter första oktober i Dalarnas, Gävleborgs och Jämtlands län.

Man kan jämföra med dagens myndighetsförvaltnings agerande för en och en halv månad tidigare hembuföring på grund av s k betesbrist i utmarkerna. Det innebär en förlust för brukaren som förlorar värdefullt bete och får extra kostnader för att vinterutfodra.

1980 hade 85procent av brukarna mjölkande kor som gav i genomsnitt 35 liter per dag. 84 procent av brukarna nyttjade då skogsbete, medan resten endast nyttjade vallen på fåboden. Fåbodanläggningarna i Jämtlands län tycks i något större grad än i övriga landet ha anpassat sig till de ändrade betingelserna för fåboddrift. I Dalarna tycks brukarna i Lima och Orsa ha klarat anpassningarna bäst.

Det var väldigt viktigt, tyckte brukarna 1980, att man fick någon form av ekonomiskt stöd eller tillägg. Det skulle kunna kompensera för dubbelboendekostnader, långa avstånd med resor, och det faktum att fåbodbruket bedrivs i den arktiska barrskogstaigan.

Av de knappt 300 brukarna som fanns 1982 och deltog i fåbodriksdagen är det enbart fyra aktiva kvar idag. Av dem är två med här på fåbodriksdagen (Bertil och Åke Nilsson).

Det visar hur snabbt vi tappar kunskap och kontinuitet, och på ett kvartssekel är det knappt någon som kan referera 25 år bakåt i tiden. Det vi har förlorat i kunskap de senaste åren är svårt att hämta igen.

Fäbodbruket i tiden

INGER JONSSON, ORDFÖRANDE RIKSFÖRENINGEN SVERIGES FÄBODBRUKARE

– Jag har blivit ombedd att prata om Fäbodbruket i tiden. Framtid, det har varit den stora frågan, och det senaste året har frågan om hela vår existens verkligen ställt på sin spets.

Vi har allt, biologisk mångfald, ett giftfritt jordbruk, välmående, friska djur, som ger mat av högsta kvalitet, traditioner, frisk luft och vacker utsikt över skogar, sjö och fjäll. Kort sagt alla mervärden som Sverige internationellt så gärna vill ståta med. Dessa mervärden vill även kött- och mjölkindustrin marknadsföra sig med. Dessa mervärden är det som är framtiden för mänskligheten i överhuvudtaget ska överleva. Vi ska vara stolta och räta på ryggen! Vi har ett uppdrag att förvalta och det gör vi med största ödmjukhet inför kommande generationer. Vi har redan uppnått alla miljömål och har alltid hållt vår miljöpåverkan till ett minimum. Vi är på rätt väg med vårt rena och enkla sätt att förvalta våra tillgångar.

Inom mejerinäringen har man så smått börjat förstå vad fäbodbrukarnas kvalitet innebär, men industrin och handeln är ovillig att betala för det mervärde som införlivas i dessa produkter. Detsamma gäller slakten.

Den ekonomiska krisen i jordbruket och fäbodbrukarna står inför rår vi delvis för själva, som låtit oss dragas med i denna ersättnings- och bidragskarusell. Det är hög tid att vi börjar tänka själva. Varför är vi bönder, varför har vi satsat på lantraserna och fäboden? Svaret är nog inte bidrag, valet av livsstil ligger hos de flesta av oss djupare än så.

Ska vi leverera vår hög kvalitativa råvara till industrin måste de ändra sitt sätt att sätta priserna. I dag får de mervärdet till skänks. Allt det vi står för är vad konsumenterna vill ha, och de är beredda att betala. Det är

Foto: Inger Jonsson

Inger Jonsson med killing.

dags att satsa på att vidareförädla själva, både kött och mjölk. Att få köpa fäbodost är redan i dag eftertraktat, och det är så viktigt att bevara detta unika hantverk.

Året som gått har varit fyllt av remisser och utredningar. Jag personligen börjar fundera på om våra svar har något värde! För berörda tjänstemän använder i alla fall våra svar godtyckligt, och mer för att legitimerat något som vi uttryckligen vänt oss emot.

Återstår att se om vår medverkan i rovdjursutredningen slutat på samma vis. Rovdjursfrågan är mer het än någonsin, många av fäbodbrukarna har haft en mar-drömssommar, för många inte heller den första. Det är otroligt viktigt att denna fråga får stort utrymme på denna riksdag.

Till sist, vänner och kollegor, jag är så glad att ni finns för det arbete ni alla gör för att föra tradition och kultur vidare. Vi får inte ge upp, vi måste hitta nya vägar att överleva!

Foto: Håkan Tunón

Visthusbod på Ransbysättern..

Kultur och kunskap för framtiden

HÅKAN TUNÓN, NAPTEK, CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD

I propositionen Svenska miljömål: ett gemensamt uppdrag (2004/05:150) framhölls att:

”Regeringen bedömer att bevarande och användning av lokal och traditionell kunskap relaterat till bevarade och hållbart nyttjande av biologisk mångfald har betydelse för möjligheten att uppnå Ett rikt växt- och djurliv och även de övriga miljö kvalitetsmål som behandlar biologiska resurser. Lokal delaktighet och förvaltning där hänsyn tas till lokal och traditionell kunskap kan gynna både biologisk mångfald och ge möjlighet till långsiktig ekonomisk utveckling. Den lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle, kan främja lokala produkter viktiga för landsbygdsutveckling och kan bevara traditionella markanvändning.” (s. 225)

Detta ledde så småningom till ett regeringsbeslut i december 2005 att ge Centrum för biologisk mångfald i uppdrag att inrätta ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Detta program kallas för NAPTEK, med NAP för Nationellt Program och TEK för Traditionell Ekologisk Kunskap. TEK är en vanligt använd förkortning för just praktisk, erfarenhetsbaserad kunskap om hur naturen och dess innehåll fungerar och hur man långsiktigt kan använda dem för lokalsamhällets behov. Det kan således ses som

en lämplig beskrivning av den lokala och traditionella kunskapen som kan visa sig vara nödvändig för att kunna såväl bevara som hållbart nyttja vår biologiska mångfald för framtiden. Traditionell kunskap är inte statisk utan anpassas efter behov utifrån omgivningens villkor. Enligt regeringsbeslutet ska NAPTEK arbeta med:

- kartläggning och dokumentation,
- åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,
- spridning av lokal och traditionell kunskap till nyckelmålgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter, samt
- stimulera forskning.

Alla dessa delmoment syftar till att skapa förutsättningar för att kunskapen ska kunna bevaras levande. I en värld där förutsättningarna ständigt förändras är det viktigt att inte bara enstaka delar av kunskapen bevaras utan att hela kunskapssystemet bevaras. Om kunskapens holism inte bevaras förlorar ursprungs- och lokalsamhället sin förmåga att anpassa det traditionella till nya förhållanden för att möta förändringar.

Mångfald till nytta

Det är viktigt att poängtera att ett av de viktigaste internationella styrdokumenterna för svensk naturvård är Konventionen om biologisk mångfald (CBD) och att denna inte är en renodlad biologisk naturvårdskonvention. Dess första artikel lyder:

”Målen för denna konvention, ..., är bevarandet av biologisk mångfald, hållbart nyttjande av dess beståndsdelar och rättvis fördelning av nyttan som uppstår vid utnyttjande av genetiska resurser, ...

Det handlar alltså om bevarade av växter, djur och miljöer, men också om hållbart nyttjande av dessa resurser, dvs vi kanske bör betrakta alla djur och växter som potentiella nyttigheter. Det handlar alltså om bevarande inte enbart för deras egen skull utan för vår egen skull och för framtiden. Det är viktigt att framhålla att vi inte har någon långsiktig framtid utan fungerande ekosystem och en bevarad biologisk mångfald. Redan idag vet vi att en stor mängd av ekosystemen är störda eller förstörda och att den nyttan de kan eller skulle kunna ge oss är på väg att försvinna. Den omfattar inte enbart vilda djur och växter utan även domesticerade djur och odlade växter. Vi har under senare delen av 1900-talet alltmer gått mot ett antal monokulturer i jordbrukslandskapet och en minskad variation i landskapet. Det-

Foto: Håkan Tunón

Traditionell kunskap överförs ofta genom att personligen läras ut från användare till användare. Sedvänjorna är därför ofta lokalt anpassade till de förhållanden där den lärts ut, och präglad av många generationers sätt att utöva kunskapen. På bilden ses två av fäbodriksdagens deltagare diskutera, kanske om bästa sättet att göra gårdsgårdar som den här på Ransbysättern?

ta bäddar för framtida problem med livsmedelsförsörjningen. Vid sidan av många andra artiklar i CBD om olika saker så fokuserar vi i vårt arbete också mycket på artikel 8j:

”Varje fördragsslutande part skall, så vitt möjligt och om så är lämpligt ... respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livsätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.”

Det är en lång och mångtydig skrivning som man internationellt främst har menat gälla för isolerade urfolksamhällen i Syd. Alltmer har den emellertid med tiden kommit att beröra både urfolken på norra halvklotet och andra lokala grupper med traditionella levnadssätt eller näringar.

För svenskt vidkommande inledde man att inbegripa samer, men det är viktigt att framhålla att även andra grupper med traditionell kunskap, som fåbodbbrukare och skärgårdsfiskare, i högsta grad kan vara väsentliga för bevarande av vår biologiska mångfald. Den svenska linjen har därför varit att tolka denna skrivning brett och inte inskränka sig till samerna. Det är också viktigt att framhålla särskilt tydligt att hela artikel 8 handlar om *in situ*-bevarande av biologisk mångfald, dvs bevarandet i dess rätta miljö.

Syftet med att bevara kunskapen är alltså att skapa förutsättningar för att bevara arterna (vilda såväl som domesticerade) i sitt rätta sammanhang. Baserat på NAPTEK:s uppdrag menar jag att detta arbete inte bara omfattar vårt lands urfolk, samerna, utan även andra grupperingar. En viktig tolkning är att vi i västerländska och i-lands sammanhang har fragmenterat grupperna så att vi inte har isolerade samhällen av det slag som omnämns i artikel 8j. Istället för isolerade geografiska samhällen bör vi i vårt sammanhang snarare prata om kunskapssamhällen, dvs människor med ett gemensamt kunskapssystem. Det handlar i så fall om exempelvis fåbodbbrukare, renskötare, skärgårdsfiskare och hemslöjdare. Personer vars folkliga kunskap om omgivningens ekologi och djurs beteenden eller biologiska materials egenskaper är nödvändiga för att lyckas med sina respektive näringar. Man kan därför snarare tala om ”lokala” kunskapssamhällen, inte lokala samhällen nödvändigtvis vad gäller geografin utan vad gäller kunskapssystemet.

Vad är traditionell kunskap?

Enkelt uttryckt kan man säga att traditionell kunskap är den erfarenhetsbaserade kunskap rörande växter, djur och den omgivande miljön som finns bland vanligt folk. Det är en kombination av traderad och förvärvat kunskap om den lokala naturen och dess nytta för oss. Det är en kollektiv kunskap, men alla i ”kunskapssamhället” har inte exakt samma kunskap utan det är själva kunskapssystemet, tankesättet, som är gemensamt. En del av kunskapen traderas, överförs, från den äldre generationen och kan gå långt tillbaka i tiden. Samtidigt bidrar varje individ med ny kunskap, dels en anpassning av äldre erfarenheter till nya förhållanden och dels kunskap baserad på nya iakttagelser. Den kan också influeras av kunskap från andra kunskapssystem exempelvis vetenskapen och dess resultat.

Man kan naturligtvis utveckla mycket komplicerade definitioner om vad som är eller kännetecknar termen traditionell kunskap, men för NAPTEK:s arbete är det inte en primär uppgift. Anledningen till detta är att uppdraget handlar om både ”*lokal och traditionell kunskap*”. Denna kunskap behöver inte vara isolerad och exotisk eller avancerad utan kan vara ganska vitt spridd och jordnära. Det handlar om kunskap för att kunna analysera den lokala naturen för att kunna leva, verka och försörja sig i området.

I dagens samhälle kan det kanske kännas som om traditionell kunskap är föråldrad och obsolet när det finns moderna vetenskapliga lösningar på det flesta problem. Varför ska man kunna läsa landskapet och orientera sig i det när det finns numera finns GPS-teknik? Varför ha kunskap att kunna lista ut var fisken går i olika väderlek och vindriktningar när det finns ekolod? Men faktum är att inom det traditionella kunskapssystemet kan finnas alternativa lösningar på dagens problem eller på sådana som vi ännu inte ställts inför. Under den senaste hundraårsperioden har vi löst alla problem med tekniska lösningar, men vad händer när vi inte längre har tillgång till ”obegränsat” med billig fossil energi och vi inser att naturtillgångar, som exempelvis specialmetaller i dagens elektronik, är begränsade och måste delas med alla andra människor på vår jord. Återvinning löser en del av det problematiska i situatio-

Foto: Marie Bystrom

Bokverket *Etnobiologi i Sverige*. Tre volymer om den historiska och nutida användningen av biologisk mångfald. *Människan och naturen* (2001), *Människan och florán* (2005) och *Människan och faunan* (2007).

nen som vi i västvärlden idag konsumerar mot. Vi bör också lära oss att hushålla med resurserna redan från början och inte fortsätta i ett samhälle som förutsätter konsumtionshets.

Varför bevara traditionell kunskap?

Man kan fråga sig varför man ska bevara någonting som hör det förflutna till? Varför ska vi bevara traditionell kunskap? Vi brukar besvara den frågan med att den är viktig för att:

- bevara kulturell mångfald och våra respektive lokala kulturella identiteter
- skapa traditionella innovationer (lösningar) för ett hållbart samhälle
- främja lokal produkter (traditionella / innovationer) för landsbygdsutveckling
- bevara biologisk mångfald / bevarande av traditionella markanvändningsmönster

Dessa punkter kan naturligtvis utvecklas högst betydligt, men en kortare fördjupning skulle kunna lyda på följande vis. Vi har i vårt land en tämligen stor kulturell mångfald om vi betraktar lokala traditioner och sedvänjor från nord till syd. I många fall är skillnaderna mellan olika platser inom landet stundom väl så stora som likheterna mellan traditioner från olika länder och för den delen tvärtom. Våra samlade traditioner och föreställningar kring nyttjande av den biologiska mångfalden är en viktig del i skapandet av vår kulturella självbild, vår lokala kulturella identitet. En internationellt spridd förhoppning är att man utifrån de traditionella kunskapsystemen även ska kunna skapa lösningar som bidrar till ett mer långsiktigt hållbart samhälle. Lite mer närliggande är annars idén att man kan utveckla och mark-

nadsföra lokala produkter för att skapa ekonomiska förutsättningar för landsbygden. Därutöver finns tankar kring naturvård och biologisk mångfald eftersom en stor del av den hotade florán och faunan är hävdgynnad skulle skötsel i enlighet med lokal tradition kunna betraktas som den bästa naturvårdsinsatsen. Samtidigt ska man vara medveten om att det kulturlandskap som vi i många fall vill återskapa inom naturvården är gårdagens produktionslandskap och därför ett resultat av den tidens effektivaste användning av landskapet och naturresurserna. Det handlar alltså sällan om ett medvetet gynnande av vissa arter för att skapa en biologisk mångfald.

CBM:s etnobiologiprojekt

Vid CBM har sedan hösten 1997 projektet ”*Människan, växterna och djuren: etnobiologi i Sverige*” bedrivits. I detta samarbetar CBM med *Åttje: Svenskt Fjäll- och Samemuseum*, *Julita: Sveriges lantbruksmuseum*, *Fredriksdals museer och trädgårdar*, *Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien*, *Naturhistoriska riksmuseet*, *Nordens ark*, *Nordiska kulturlandskapsförbundet*, *Nordiska museet* och *Stiftelsen Skansen*. Projektet främsta syfte har varit att väcka intresse för frågor rörande bevarande av traditionell kunskap och biologisk mångfald, såväl vild som domesticerad. Huvudinsatsen har varit att skapa ett bokverk om tre volymer som skildrar den historiska och nutida användningen av biologisk mångfald. Bokverket omfattar *Människan och naturen* (2001), *Människan och florán* (2005) och *Människan och faunan* (2007) och tillsammans över 1 500 sidor rikt illustrerade. Dessa böcker skildrar:

- såväl traditionell användning av biologisk mångfald som den stora mångfalden av traditionell kunskap
- närheten mellan natur och kultur
- mångfalden av vårt kulturella arv och en del av bakgrunden till vår kulturella identitet
- vikten av att bevara vår biologiska mångfald och dess potentiella nytta för framtiden

Arbetet med etnobiologivolymerna och CBM:s övriga verksamhet med tvärvetenskapliga frågor rörande biologisk mångfald ledde fram till utredningsuppdraget från Miljödepartementet som i sin tur gav förutsättningarna till regeringens beslut i december 2005 att vid CBM inrätta ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Det nationella programmets uppgifter är att:

- kartlägga och dokumentera lokal och traditionell kunskap,
- vidta åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,

- sprida lokal och traditionell kunskap till nyckelmålgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter, samt
- stimulera forskning.

Fäbodbrukets framtid?

Man kan fråga sig vad fäbodbruket är i andras ögon. Hur ser den utifrån kommande betraktaren på fäbodar? De flesta ser nog nostalgins och sagobokens rosenklimrande bild av en ensam fäbodstinta som för en problemlös tillvaro nära djuren i en pastoral skogsbacke med pittoreska, ålderstigna byggnader under en strålande sommar. Vid ett tillfälle uttryckte en forskare inom naturvårdsbiologi: – *Va, finns det verkligen fortfarande fäbodar i Sverige?* Med detta menade han alltså annat än bara rent museal verksamhet. Sedan dess har jag frågat runt lite bland arbetskamraterna om hur många ”levande fäbodar” de tror finns i landet. Svar som menar att det skulle finnas mer än en tio–tjugo stycken är inte ovanliga. Ni är helt enkelt fortfarande tämligen okända. Därmed är också eventuella önskingar vad gäller regelverket och motiveringen varför också obekanta för de flesta.

Inom NAPTEK har vi under ett par år fört en dialog med representanter för flera av fäbodföreningarna, och informerat om den verksamhet vi önskar dra igång. I december 2006 genomfördes en kunskapsworkshop rörande ”*Traditionell kunskap, utmarksbete och biologisk mångfald*”. Där fick olika forskare från olika ämnesområden ge sin bild av kunskapsläget rörande utmarksbetets, särskilt fäbodbetets, påverkan på den biologiska mångfalden. Mycket tyder på att kunskapsläget är ganska bristfälligt. Under dagen presenterades också forskning rörande hur det traditionella fäbodbetet kan ha sett ut. Man kan säga att historiskt sett har sammansättningen av djurslag och antalet djur på en viss fäbod varierat tämligen mycket. Betestrycket har under de senaste århundradena varierat högst betydligt från säsong till säsong. Under 2007 arbetar vi på NAPTEK också på en fördjupad litteratursammanställning om den vetenskapliga kunskapen om skogsbetets inverkan på biologisk mångfald.

Vi har utifrån vårt perspektiv funderat på möjligheterna att använda *ecomapping*, en metod där brukare eller lokalbefolkningen på en karta markerar hur man har använt landskapet. En vanlig karta beskriver landskapet utifrån topografi och naturtyper. Man kan se vägar och, om upplösningen är tillräckligt hög, även enskilda byggnader. Det som markeras som skog är just bara skog oavsett om den har naturvärden, kulturvärden eller virkesvärden. Kartan skiljer inte en femtio år gam-

Illustration: Goth Bertil Johansson

Ecomapping, eller kartläggning av markanvändning, av Prästbodarna, Rättvik, visar var kreaturen betar och gör brukarens kunskap synlig.

mal skog från en femhundra år gammal. Inte heller om den är en monokultur av planterad gran eller ett biodiversitetsrikt kulturlandskap format av skogsbete och slätter. *Ecomapping* kan synliggöra fäbodbrukets markutnyttjande och de olika värdena i hela fäbodskogen. Man kan visa att fäbodbruket omfattar annat än byggnaderna på själva vallen. Markanvändningen i olika delar av fäbodskogen kan sättas i relation till natur- och kulturvärden och möjligen kan fäbodbruket kopplas till uppfyllandet av miljömålen. Kanske kan man visa samhällsvärdet av fäbodbrukarens insatser och om det faktiskt står i relation till exempelvis miljöersättningen

Frågan är vad ni själva inom fäbodbruket vill uppnå? Vad vill ni att fäbodbruket ska ha för framtid i Sverige? Om ni menar att allmänheten, personalen på myndigheter och politikerna har dålig insikt i fäbodväsendet är det nog tyvärr så att inga andra än ni kan förklara helheten och visa på fäbodkulturens värden! Det är sannolikt så att ni även fortsättningsvis inte kommer att få gehör för era behov om ni inte tydligt och objektivt kan motivera dem! Om ni synliggör de tjänster fäbodbruket gör för samhället och naturen kan det bli en ändring. Synliggör det osynliga!

Foto: Marie Byström

Fäbodbrukets fortlevnad

Vi ville samla deltagarnas kunskap och erfarenheter inom tre huvudområden för att bidra till att stärka fäbod bruket för framtiden. Vår förhoppning var att både dokumentera värdefull kunskap och ge rekommendationer för kommande arbete med att stärka fäbod bruket. Efter en gemensam inledningsrunda arbetade vi i grupper.

Hur kan vi bidra till fäbodbrukets fortlevnad?

Fäbodbrukets värden och positiva effekter

Det saknas dokumentation om fäbodbrukets positiva värden och effekter. Det här grupparbetet var ett första steg mot en sådan dokumentation.

I gruppen diskuterades fäbodbrukets värden, såväl kulturella som biologiska – vilka är kulturvärdena? Vilka är de biologiska värdena? Vad kan fäbodbruket ge samhället i framtiden? Hur introduceras nästa fäbodgeneration? Hur bör vi arbeta med dessa frågor, och vad kan fäbodbrukarna vinna på att lyfta dem?

Rapport från grupp 1a

ORDFÖRANDE MARGARETA KRISTOFFERSSON, SEKRETERARE INGELA KÅRESKOG, STEFAN OLANDER, ROLF NILSSON, LANDBOLENA BERGSTRÖM, MATS KÅRESKOG, WERONIKA LINKOWSKI, INGA WALL

Till en början diskuterades fäbodbrukets fortlevnad:

Det finns en oro för att det inte kommer att finnas någon ny generation som vill ta över. En lösning kan vara att det inrättas utbildning i fäbodbruk. På levande fäbodar finns en stor kunskap t.ex. om hur hygien upprätthålls, och om hur slätter bedrivs. Dessa

kunskaper är mycket värdefulla och är en del av det levande kulturella/traditionella arvet. Kunskapsöverföring sker ibland på fäbodarna, då är praktikanter där som bland annat lär sig grunderna i hygienisk mjölkhantering på fäbod. Ofta kommer praktikanterna från djurskyddsutbildningar. En väg vore att starta en fäbodutbildning där elever från olika håll kan vidareutveckla sina kunskaper, exempelvis mjölkproduktion, djurhållning och naturvård.

En annan väg att gå är att kontakta skolorna, och genom t.ex. föredrag och klassresor tidigt väcka intresset om fäbodbruk hos nästa generation.

För att lyckas få lönsamhet krävs marknadsföring, vilket många av deltagarna saknar idag.

Bland annat är det svårt att hitta till fäbodbrukarna, det borde finnas en gemensam hemsida med introduktion till fäbodväsendet och med adresser till fäbodar, kartor och aktiviteter. Där skulle fäbodbrukets stora värde tydligt synliggöras. Vi skulle kunna införa en dag som är en gemensam fäboddag för hela Sverige med aktiviteter på alla fäbodar som syns och hörs i media. En möjlig väg skulle kunna vara att engagera kändisar som får agera talesmän, exempelvis Lena Willemark, kronprinsessan Viktoria etc.

Många aktiviteter som görs för att öka intresset för fäbodbruk sker ideellt, det blir som en mission att berättas om fäbodbruket. Det nämndes att det kan vara svårt att ta betalt, trots att ett besök kan ta flera timmar. Det är främst ett problem hos äldre fäbodbrukare. En lösning kunde vara mer gemensam prissättning för

Besök på fäbod bidrar till att synliggöra fäbodbrukets värden. Turister provar på att använda en handdriven separator.

Foto: Nick Ashton Jones

sådana besök, med exempelvis prislister på (den framtida) fåbodhemsidan.

Vi diskuterade de olika bakgrunderna till att de närvarande bedrev fåbodbruk. Få var ”infödda” fåbodbrukare utan hade kommit i kontakt med fåbodbruket genom besök i sin ungdom. En del har valt att starta upp fåbodbruk på grund av ett stort naturintresse. De flesta vill bevara fåbodarna utifrån ett historisk-kulturellt perspektiv, både som företeelse och för att bevara byggnaderna. En av brukarna blev intresserad av fåbodbruk på grund av ett stort djurintresse.

En brukare hade ärvt sin fåbod och ville bevara det kulturhistoriska värdet. Med hjälp av länsstyrelsen rustas nu fåboden. Har sedan tre år caféverksamhet. Drivs av ett etnobiologiskt intresse att vidarebefordra kunskapen om växters användning och betydelse. Vill gärna se djur på fåboden.

En annan brukares engagemang i fåboden började med ett stort naturintresse. Kände ägaren till fåboden och har övertagit skötseln sedan tio år. Anordnar kurser i byggande av gärdsgårdar, rovdjursstängsel, blomstervandringar. Håller föredrag och visar på igenväxning och hur det går till att restaurera gamla betesmarker. Har många hotade arter av växter och djur på sina marker. Har turistutbildning och vill jobba som egenföretagare. Har 83 djur och strävar efter en lansering av naturbeteskött – fåbodkött. Saknar idag möjligheter till café och övernattningar.

En tredje brukare kom in på fåbod från djurhållningssidan. Var ladugårdsförman i en bygd med fåbodbruk och följde en kvinna upp på fåboden. Inom fåbodbruket tillåts fritt bete, och djuren blir *kloka på skogen*, det vill säga att de hittar och vet var det finns bra bete med mera. God djurhållning av basen för denna fåbod som har mjölkkor.

Foto: Marie Bystrom

Majviva är en av de växter som förefaller gynnas av bete och tramp.

Foto: Nick Ashton Jones

Turism är både till nytta och nackdel för fåbodbrukarna. Hur tar man tillvara turismen på bästa sätt? Hur ska brukaren få igen förlorad arbetsinkomst för frågvisa besökare?

Exempel på aktiviteter och produkter som skulle kunna öka möjligheterna att bedriva ett lönsamt fåbodbruk

Genom fåbodbrukets alternativa livsform kan man visa att det går att leva utan el och rinnande kranvatten – Ett lysande exempel på en uthålligt ekologisk livsstil. Fåbodarna skulle även kunna användas av elallergiker och till annan rehabilitering.

Fåbodbruket är en stor tillgång i beredskaps situationer eftersom djurhållningen inte är strömberoende. Kunskapen att handmjölka håller idag på att försvinna och vem mjölkar då korna när strömmen går?

Många som vill bedriva fåbodbruk gör så sommardag och har ingen möjlighet att hålla djur året runt. De skulle gärna se något slags betesdjursförmedling, där det går att exempelvis leasa kor över sommaren. Varför inte sponsrade kor, en ko som är av lantras och betar naturvårdsmark i kulturhistoriskmiljö? En svårighet kan dock vara att frigående djur behöver kunna sina betesmarker.

Det finns ett stort behov av att sätta ett värde på fåbodbruket som icke fåbodbrukare kan förstå, naturvårdstjänst, kulturvårdstjänst. Vilka vill betala, staten, turister, naturvård?

Är en fåbodbrukare en kulturbevarare och skulle hon eller han kunna få någon slags kulturlön, som exempelvis konstnärer? Är fåbodarna något att bevara på exempelvis världsarvslistan?

Foto: Marie Bystrom

Mjölakens fett- och proteinhalt blir bättre vid fåboddrift än vid konventionellt jordbruk. Dessutom är betet i skogen är giftfritt.

En lista över värden i fåbodarna

- Biologisk mångfald
- Lantraser
- Etnobiologi
- Grönhälsa/omsorg
- Rehabilitering
- Traditionell kunskap
- Livsmedelshandtering
- Djurhållning med mervärden för djuren
- Byggnadshistoriska miljöer
- Rekreation/turism
- Alternativ livsstil
- Estetiska värden
- Musik – kulning
- Agrarhistoria
- Slow food

- Fåbodens dag
- Fåbodkalender
- Slowfood
- Sponsra en ko
- Kolag –en gemensam betesdjurspool
- Marknadsföring av produkter fåbodsmör
- Nyttigare kött
- Nyttigare mjölk
- Nyttigare ost
- ”Naturens eget apotek”
- Hässjat fåbodhö (i små påsar, nyttigt och exklusivt)

Att tänka på

- Alla kan inte göra allt, börja samarbeta!
- Skapa nätverk!
- Marknadsföring, inbjud myndigheter politiker på fåbodresor. Skapa opinion!
- Så att alla förstår vilken rikedom fåbodarna erbjuder!

Konkreta förslag

- Hemsida
- Utbildning

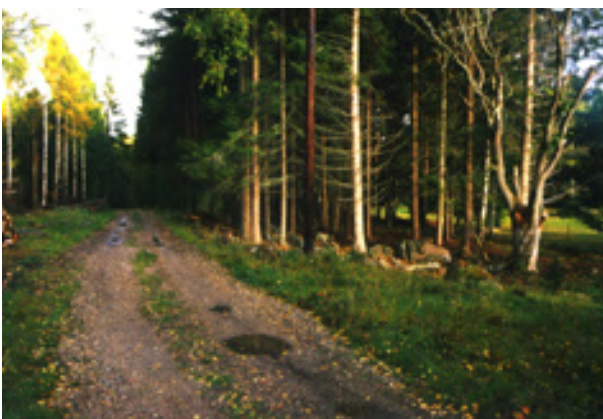

Foto: Stefan Olander

Före och efter röjning för att öppna Skalens fåbod, Ovanåker. Bilderna visar samma avsnitt av vägen, med ett års skillnad. Fåbodbruket öppnar landskapet och återställer viktiga kulturhistoriska miljöer. Betet gynnar också olika arter som försvunnit när markerna tilläts växa igen.

Rapport från grupp 1b

ORDFÖRANDE KLAS MÖRE, SEKRETERARE EVA BERNSTÅL, INGE WIKSTRÖM, ALF-ERIK KRISTOFFERSSON, CALLE HÖGLUND, PAULINE PALMKRANTZ, KERSTIN ELOFSSON, LAND ALICE GUSTAFSSON.

Kontakt

Fäboden är en besöksvärd miljö och vi måste höja värdet genom information. På fäboden får människor kontakt med natur–kultur–djur. Andra värden kan vara etiska och själsliga. Det finns ett stort antal människor som inte vill äta animaliska produkter på grund av produktionssättet. Fäboddjur lever ett naturligt liv. Detta bör marknadsföras (kanske med hjälp av kommunerna?).

Det finns ett framtidsvärde i ”nettotillskottet” av värden i fäbodbruket i jämförelse med konventionellt jordbruk.

Vi ska ta emot exklusiva gäster, som kan och vill betala. Det är lättare att ta betalt av förbeställda grupper än av strögäster.

Fäbodbruk är en verksamhet, inte en hobby. Som det är nu är fäbodarna ett värde för turisterna, men turisterna har litet värde för fäbodbrukarna. Hur skall fäbodbrukarna ha råd att fortsätta ”bjuda” på det här?

Fäbodarna bör ha kulturpengar, exempelvis besöksstöd eller kulturlön, statlig lön. Fäboden har ett identitetsvärde – pris, exempelvis i Leksands kommuns projekt ”Upptäck din fäbod”. Man inbjöd till möten om fäbodbruk genom annonsering i Leksandsbladet. Vid mötet visades bilder på byggnader, växter och djurliv runt fäboden. Projektet ökar allmänhetens insikt om mervärdena. Man har också fått nya medlemmar till Dalarnas fäbodbrukarförening genom projektet.

Produktion

Betesvärden= energi. Korna kan välja bete, de äter bara de finaste örterna och gräsen. Nöjda och lugna kor producerar mer mjölk, med högre närings- och hälsovärden.

Den goda djurvården och friheten ger också ett godare kött. En testgrupp skulle kunna ”provsmaka” och visa på mervärdena. Man kan titta på slow food-rörelsen och hur de arbetar.

Forskningen har visat att mjölken blir bättre vid fäboddrift med avseende på fett- och proteinhalt.

Betet i skogen är giftfritt.

Konsumenten är den som ska bestämma vad den vill ha utifrån etik och miljö- och hållbarhetsaspekter.

Animalieproduktion kräver i dagens jordbruk mer energi än vad den ger, men fritt betande djur på skogen ger tre–fyra gånger mer energi i form av produkter än vad brukaren tillfört. (källa: Lars Kardell). Det är väldigt värdefullt i dagens klimatsituation och borde föras fram mer.

Att tänka på:

- Vi fäbodbrukare skulle kunna ha en gemensam marknadsföring
- Vi fäbodbrukare måste ta oss plats!

Foto: Marie Byström

Rödskullor är en av de lantraser som trivs på fäbodarna. Nöjda och lugna kor producerar mer mjölk, med högre närings- och hälsovärden. Den goda djurvården och friheten ger också ett godare kött.

Rapport från grupp 2a

(Delar av grupp 2a, som började med Fäbodbruket och rovdjuren, hann gå vidare och arbeta med Fäbodbrukets värden och positiva effekter. Bertil Johansson, Värmlands säterbrukarförening, har kompletterat genomgången för att få den mera fullständig)*

Naturvärden, värden för biologisk mångfald

- Bidrar till att uppfylla flera av miljö kvalitetsmålen enligt riksdagen, bl a en levande skog, ett rikt odlingslandskap, ett rikt växt- och djurliv och en storlagen fjällmiljö (det senare bl a vad gäller upplevelsevärden, ursprungliga kulturvärden)
- Giftfri skog och mark med mkt djurgödsel gynnar en rik biologisk mångfald. Solvarmare backe gynnar insekters fortplantning och födosök, lövtäktsträd, äldre vård-/hävdräd, äldre omålade byggnader gynnar flora och fauna, täta buskage, träd med krona och gläntor gynnar ett rikt fågelliv, fjärilar, gräshoppor, fladdermöss, nattfjärilar, bladbaggar
- Gödselstackar på marken gynnar vissa växter, andra organismer, insekter bl a via övervintring i ej tjälad dynga. Gynnar snokens fortplantning
- Ursprungliga gödselgropar i marken gynnar fåglars överlevnad, särskilt vid guckudämp (sista vårsnö/kyla) överlevnadsrefugier, flyttfåglar gynnas särskilt.
- Gödsel utan negativ påverkan av avmasknings- och parasitmedel.
- Ett större antal betesdjur beteshävdar o gödslar ett större antal övergivna ängs- och myrslåttrar, äldre svedjor, hyggesbränningar, vallar, skogsförläggningar, skogsgläntor, vägrenar, diken och slänter, vattendrag
- Beteshävden ger ökad solbelysning i skog och mark; midnattssolens positiva inverkan i norra Europa.
- Kunskap om utnyttjande av betesvariationer under året, uppehåll i betet ger nischer för biologisk mångfald.
- En tämligen utforskad livsmiljö för biologisk mångfald där god hävd en längre tid innebär nya återinvandrande arter för området.
- En livsmiljö som gynnar viltet.
- Fäbodars belägenhet ger ofta bra överlevnadsbetingelser för arter både från nord och syd, utpost för både nordliga och sydliga arter (högt belägna i skogslänen).
- Betade marker mot vatten är hotade idag, men fritt betande djur och en del vallars placering vid vatten gynnar hävden av arter.
- Levande skogar särskilt med ett större djurantal (jämför betesdjurantal förr).
- Många av djuren på fäbodar hör till hotade lantraser (t ex svensk rödkulla, fjällko, fäbodskogsgetter, skogsfår (värmländska och Svärdsjöfår)) Många av raserna har mycket små antal individer. Gynnsam bevarandestatus kan tillskapas genom ett aktivt fäbodbruk.

* Gruppens deltagare redovisas på sidan 21

- *In situ*-hållande och avel av utrotningshotade lant-rasdjur
- Betad skog (och ängsmark) gynnar svampar (t ex gul kantarell, vissa vaxskivlingar)
- Gynnar mikroorganismer (bl a i ostproduktion)
- Vårdande och bevarande av äldre hus och trädgårdsgårdar gynnar lavar, t ex varglav.
- Gynnar insekter, bl a myror och hotade arter såsom t ex dyngbaggar.
- Gynnar rikt fågelliv (t ex svalor), groddjur (gynnas av kreaturgödsel).
- Vålövad mark och skog ger speciella hotade livsmiljöer för fortplantning hos fåglar och insekter.
- Bete på stora ytor minskar parasittrycket o minskar behovet av avmaskningsmedel som dödar insekter och mikroflora, kan också påverka fåglar, groddjur och däggdjur.
- Bete och naturgödsling i skogsmark ökar skogens tillväxt (gynnar kväveupptag, solvarmare markyta gynnar tillväxt).
- Ökar naturlig spridningsmöjlighet av flora och fauna.
- Traditionell hässjning gynnar fröspridning och biologisk mångfald.
- Hävdande av skogsbete inom ett stort område av Sverige (minst 2/3 av landet) med minimal påverkan av kvävegödsling och besprutning, 5000-åriga hävdmiljöer. Detta har bidragit till den flora och fauna (bl a insektsfauna) vi har idag.
- Gynnar enar.
- Obruten hävd av användande av kunskap o sedvänjor bidrar till uppfyllande av CBD artiklar 8j och 10c (tex vallning, tillverkning och handhavande av träföremål, hantering av kopparkittlar, järngrytor osv, livsmedelshantering (mjölk- och ostproduktion mm)).

Värden för skogsbruket

- Bete och gödsling i skogsmark ökar skogens tillväxt (gynnar kväveupptag, solvarmare markyta gynnar tillväxt)
- Förbättrar överlevnad av skogsplantor genom minskad konkurrens med gräs.
- Nedbetning av gräs, örter motverkar sork och möss som kan skada skogsplanteringar.
- Klöv- och hovtramp gynnar frösättning, groning och uppkomst av både träd och andra arter.
- Gynnar bär i skogen.
- Bidrar till levande kulturskogar.

Värden för djuren

- För tamboskap ursprunglig djurhållning, som ger dem psykiskt och fysiskt välmående samt bidrar till uppfyllande av djurskyddslagen (DL); ger dem naturlig rörelsefrihet
- Möjlighet att välja föda efter behov och smaklighet
- Ännu levande fritt betande boskap och ledardjur som kan och hittar i sina skogsbeten, som rör sig i markerna efter behov i relation till väder, vind, insekter mm.
- Djuren har möjligheter att flytta sig undan rovdjur.
- Djuranpassade rutiner för djurskötarna som ger ökade möjligheter till kommunikation och inläring mellan människor och djur

Kulturella och sociala värden, upplevelsevärden

- I fåbodbruket finns myriader av hus med lösningar för nyttoutförande, kunskap om materialanvändning, beroende av geografi, växtlighet, klimat, ännu levande agrarskogskulturhistoria i den arktiska barrskogstaigan.
- Mångfald av mjölkhushållningskultur med recept som endast finns i ett begränsat område med ett fåtal invånare.
- Känslan att få möta och se frigående boskap efter stigar och vägar, höra skällklang.
- Klövtramp hävdar stigar för rekreation, friluftsliv, jakt, buförsvägar breda för klövjning gynnar vilttransporter, skoter, hästturer.
- Utövande av musik i ursprungligt bruk, kontakt och lockande via horn, lur, kulning, lalande (Sörsjön, Särna) både för få och folk.
- Få moderna, störande inslag.
- Smakligare och nyttigare mjölk och kött, p g a en mångfald örter och buskar i betet, bättre omega3/omega6-kvoter.
- Energieffektiv produktion av mjölk och kött.
- Historieberättande med naturlig generationsöverföring, sista länken i 5000-årig herdekultur i skogsmarker.
- Bete i skogen är en oerhörd tillgång för byarna (kan bli ännu viktigare i ett fossilbränslefrött samhälle).
- Möjlighet att utnyttja fåbodfolk för förebyggande av rovdjursskador (erfaren tolkning av tamdjurs och rovdjurs beteenden).
- Upplevelseturism – turister kan få pröva på hand- och maskingmjölkning, smörkärning, kokning av gubbost, småost, mese, dravle, missuklimp mm, handslöjd av tillbehör, vallning, eldning, lockrop, musik, sång, berättelser, traditioner, seder o bruk.

Traditionell kunskap i fåbodbruket

- Lövtäktssälgar, mosstäkt (husmossa, väggmossa, för isolering och lagårdsströ, vitmossa, renlav till foder, björnmossa till mattor och sopborstar) löv till foder, vispar, kvastar, djurhalsband, granris till strö, marktäckning, tvagor, torvtäkt m m – naturhushållning, ekologiskt och energimässigt hållbart livssätt.
- Aktiv hygienkunskap för livsmedel (produktion och lagring), för folk och få.
- En aktiv kunskap om olika typer av hävdträd, fåbodgranar (täta, djurskydd), gränsmarkeringar, träd med ristningar, träd för savtappning, ringbarkning för tätare ved, bärande för lövtäkt, ris m m.
- Växtkunskap med användning för både folk och få, för sår (grankåda till sårsalva mm), invärtes bruk, föda, slöjdämnen och kunskap om när under året de ger de olika nyttigheterna.
- Kunskap om särskilda medicinska egenskaper, t ex tryfflar och ”getingbylla” (vaxkakan i getingboet) för reglering av brunst hos kor.
- Levande kunskap att utnyttja skog och mark uthålligt och effektivt, såsom foder, skurmateriäl, hus och djurstalls placering, dricksvatten och kylanordningar, mat och vedens olika egenskaper i praktiskt bruk.
- Hackslätter, variationer i hässjningen, nyttjande av dess olika höslag (medicinhö).
- Myrslätter, översilningssystem (dämning för gödning på våren).
- Kunskap om buföring o vallning av olika djurslag till fots och med andra hjälpmedel (t ex kunskap att skicka ut ledardjur för att locka in skingrade djur).
- Kunskap att ta vara på naturbetingelser för extensiv betesgång (djuren betar på långa avstånd från fåboden).
- Vi bidrar också med kunskap om nyttjande och hävdande av sedvanerätter, fång, färdselrätt, urminnes hävd mm oavsett djurslag.
- Kunskap om fåbod och bysamfälligheter och förvaltning av lokala nyttigheter. En uråldrig anpassning för fungerande lokala/regionala bygder.
- Djurpsykologisk kunskap om domesticerade tamdjur, speciellt lantrasdjuren kontra mer förädlade, bevarade kontra bortavlade egenskaper/reaktioner.
- Kunskap att nyttja och bevara åldrade hus och byggnadsstilar.
- Ger också ett estetiskt landskap där byggnationer och anläggningar anpassas till landskapet i stället för tvärtom med t ex schaktning.
- Vi har en levande muntlig tradition för kunskapsöverföring mellan traditioner i släktled men även över sk byråkratiska gränser.
- Vi bidrar med olika kurser och boenden i stärs (eldhus), stugor och härbren och olika förtäringmöjligheter.

Årskalender från Gävleborgs fåbodförening med en trettonde minnesmånad för de kritter som dödats av rovdjur. Bilden visar ett värmländskt skogsfår, slaget 80 meter från mjölkningsplatsen. Foto: Goth Bertil Johansson.

Gävleborgs Fåbodförening

Rivet får, Lisskog, Rättviks kommun, Dalarna

Måndag		Tisdag		Onsdag		Torsdag		Fredag		Lördag		Söndag			
									1	Majros	2	Gutpra			
3	Lilltuva	4	Stofasse	5	Multa	6	Snövit	7	Ijarna	8	Gulla	9	Soffin		
10	Mångås	11	Tyr	Lentisdagen		12	Rölla	13	Hjärta	14	Smörfrid	15	Sruva	16	Krona
17	Gulappa	18	Frej	19	Pölla	20	Skolemä	21	Ullejun	22	Kronblomma	23	Bruse		Sveigantors dag
24	Hera	25	Krusta	26	Heidrun	27	Fagra	28	Valros						

Fåbodbruket och rovdjuren

En diskussion om fåbodbrukarnas erfarenheter av rovdjursmöten. Har forskarna och myndigheterna monopol på kunskap om rovdjurens påverkan på fåbodbruket? Vilka erfarenheter finns om detta bland fåbodbrukarna? Hur gjorde man förr? Hur gör man i andra länder? Hur tolkar vi tålighetsprincipen i viltskadekungörelsen? Hur tolkar vi 27§ jaktförordningen? Hur bör vi arbeta med dessa frågor? Hur kan fåbodbrukarna lyfta frågorna?

Fäbodbruket och rovdjuren

INLEDNING: LOTTA WIRINGE

Grupparbetet inleddes med gemensam samling av grupp 2a och 2b. Lotta Wiringe inledde med att kortfattat presentera arbetet i Viltskadecentrum (VSC) arbetsgrupp om rovdjursskador på tamdjur, där hon medverkat. Efter en inledande gemensam diskussion delade grupperna sig för fortsatt arbete.

Rapport från grupp 2a

ORDFÖRANDE GOTH BERTIL JOHANSSON, SEKRETERARE MARIE BYSTRÖM., CALLE SELEBORG, ÅKE NILSSON, TOMAS ERIKSSON, MARGARETA ERIKSSON, CATARINA MATSOLS.

Inledande generell diskussion:

Gruppen konstaterade att bilden hos myndigheterna är att rovdjursproblemen är begränsade. Fäbodbrukarna i gruppen hade en helt annan bild:

Vi kommer till slut inte att kunna bedriva fäbodbruk där det finns ett vargrevir, knappast där det finns björn. Folk törs inte längre plocka bär och svamp av rädsla för rovdjur. Vi måste framföra argument så vi får förståelse från folk i tätorter. Vi måste fokusera debatten på annat än jakt och jägare.

Ingen sprider kunskapen om vår situation – hur ska man då kunna veta hur problemen ser ut? Vi har ett ansvar att tala om hur det ser ut. Det finns idag ett stort behov att lyfta fram och kommunicera rovdjursproblem till myndighetsrepresentanter.

Vargreviren ligger redan omlott längs Klarälven, och här har vi fått gehör. Här ska man börja förvalta rovdjuren.

Det framfördes att ett problem i Dalarna är att reviren där döljs av myndigheterna.

Så snart någon anmäler ett problem med rovdjur ska en besiktningsman komma inom ett dygn. Det fungerar oftast, men i Dalarna upplevde brukare att man ibland står utan stöd och hjälp.

I Gävleborgs län finns ett särskilt telefonnummer till en person vid länsstyrelsen att kontakta vid rovdjursproblem. Det har fungerat bra. Så bör det vara även vid övriga länsstyrelser. En drabbad ska bara behöva kontakta en person. Det bör vara ett journummer som är öppet dygnet runt.

Det framfördes att myndigheterna inte vill erkänna att det finns så mycket rovdjur som det gör.

Viltskadecentrum (VSC) hade bjudit in till ett möte i Orsa 22 november, med syfte bl a att redovisa erfarenheter om vakthundar och lamadjur för att förebygga rovdjursskador.

Länsstyrelsernas rovdjurstjänstemän ska vara skyldiga hålla sig så väl informerade om situationen för de enskilda fäbodbrukarna att de kan ge relevant råd och stöd.

Alla anmälda problem och skador ska dokumenteras och ajourhållas av länsstyrelsen.

Det är enligt gällande lag länsstyrelsen som ska kartlägga vilka skador som förekommer i länet genom dokumentation av olägenhet och allvarliga skador (se jaktförordningen 27§). Detta måste noggrant efterlevas.

Gruppen menade att man behöver definiera vad som är direkta och indirekta rovdjursskador på djur, samt vad som är indirekt ekonomisk skada, oskäligen risk och överskridande av tålighetsprincipen, utifrån ett fäbodbrukarperspektiv. Nedan följer gruppens förslag till definitioner.

Direkta skador på djur

- Dödade djur
- Fysiska skador på djur i direkt anslutning till rovdjursstörning (rivna eller skadade under flykt, skador som uppkommit då djuren sprungit genom stängsel och dylikt).
- Traumatiska skador i samband med rovdjurskontakt. Exempel: juverinflammationer, magsår.

Foto: Marie Byström

Enbart traditionella stängsel räcker inte alltid till för att hålla rovdjuren borta från tamboskapen.

Indirekta skador på djur

- Normalt födosök stort, djuren undviker normala betesbiotoper. (En brukare påpekade att tidigare gick djuren annorlunda, de låg ofta och idisslade. "Nu rör de sig jämt". Vilken effekt har det på hälsa och mjölkproduktion?)
- Djuren blir svårskötta, farliga för omgivningen (aggressiva eller nervösa). Sådana beteendestörningar kan bli långa, i vissa fall livslånga.
- Svårighet att få djuren dräktiga. Sådana störningar kan också bli långvariga.
- Flyende djur orsakar trafikolyckor med skada på både människor och djur som följd.

Gruppen uppmanade alla fåbodbrukare att skriva upp alla ovana beteenden hos djuren, allt som är konstigt. Det kan bero på rovdjursstörning, och i efterhand är det svårt att bevisa att djuren reagerat på rovdjuren om man inte direkt noterat avvikande beteenden.

Indirekt ekonomisk skada

- Sänkta inkomster på grund av sänkt mjölk kvalitet och/eller mjölkproduktion.
- Förhöjd arbetsbelastning på grund av förväntade eller verkliga rovdjursstörningar.
- Sänkta eller uteblivna inkomster från turism, stuguthyrning och jaktarrenden på grund av rovdjursstörningar (antingen genom att brukaren tvingas söka djur, vakta mot rovdjur, flytta djur, söka hjälp, rapportera om störningar etc och därför inte hinner med turistverksamhet i normal omfattning, eller genom att rovdjursnävaro minskar förutsättning för sådan verksamhet)

Oskäligen risker

- Djurägare utsätts för risk att skadas/dödas av björn vid sök efter djur eller vallning av djur.

Överskridande av tålighetsprincipen

Långvarigt sökande krävs när djuren flyr efter rovdjurskontakt. Eftersök och samling av djuren kan bli oerhört kostsamma (det nämndes ett exempel där kostnaden för att finna och hämta 25 högdräktiga kvigor blev 466 000 kr).

Vad kan man kräva av en fåbodbrukare att han eller hon ska tåla? En äldre brukare kanske inte är i kondition att leta miltals i skogen efter sina djur, men har kunnat hålla djur i decennier utan rovdjursstörningar.

En absolut förutsättning för att hålla livskraftiga rovdjursstammar är att de inte försvårar eller omöjliggör småskalig näringsverksamhet, t ex fåbodbruk eller annan djurhållning.

Foto: Marie Bystrom

Rovdjurens återkomst i den svenska faunan har för många fåbodbrukare varit allt annat än problemfri. Bilden visar en varg i hägn.

Om skada inträffar över gränsen för tålighetsprincipen eller är uppenbart oskäligen bör de skadelidande ha rätt att kräva lösen av egendom, näringsverksamhet och/eller fastighet.

Människors handlingsfrihet begränsas på grund av rädsla för närgångna rovdjur där man bor eller verkar.

Rovdjur som visar tecken på habituering (som tappar sin rädsla för människor eller visar tecken på att studera människan som potentiellt bytesdjur) bör utan onödigt dröjsmål elimineras genom skydds jakt.

Generella synpunkter från gruppen

Beslut om skydds jakt bör flyttas till regional och lokal nivå.

Länsstyrelsen ska ha juridiskt och ekonomiskt ansvar för förvaltnings jakt och skydds jakt på fredade rovdjur.

Skada på hund som används för skydd av tamboskap ska ersättas.

Idag förutsätts personskada av rovdjur bara gälla björn. Det bör ändras, eftersom det förekommit att människor skadats och dödas av varg i andra länder.

Vid misstanke om rovdjurs skada på tamdjur ska det vara myndigheternas ansvar att bevisa att rovdjurs skada ej föreligger.

Fäbodbrukarna behöver kompetent hjälp av stödpersoner när man drabbats. Som regel är man på bristningsgränsen.

Det framfördes att de akutgrupper som kommer verkar hålla ögonen mer på fäbodbrukaren och om han uppfyller sina åtaganden, snarare än att hjälpa. Det är inte rimligt.

Ekonomiska konsekvenser: vad har fäbodbruket för värde i relation till rovdjuren? Det borde vara en uppgift för CBM att belysa.

Rapport från Grupp 2b

ORDFÖRANDE LOTTA WIRINGE. SEKRETERARE KRISTIAN OLOFSSON. SUNE PETTERSSON, GULLMAR NILSSON, MARGOT LINDBERG, KJELL HALVARSSON, BIBBI BRYNILS, URBAN DELESTIG.

Inledningsvis en allmän diskussion utifrån VSC:s arbetsmaterial ”Rovdjurskador på tamdjur” som presenterades gemensamt i storgrupp.*

Nämndes ang skador som orsakas av rovdjur ska gälla ersättning fullt ut, angående tröskelgräns för allvarlig skada enligt §27, ang statistiken för rovdjursskador i Värmlands län – hittills under året. 27 husdjur och tolv hundar, angående akutgrupper ett krav att dessa ska kunna finnas tillhands med kort varsel, med mera i allmän diskussion.

De synpunkter, ideer och förslag gruppen diskuterade redovisas i det följande. Numreringen följer närmast kronologisk ordning i diskussionen och avser inte i något avseende prioriteringsordning.

1. Kommunicera fäbodbrukets värden, förutsättningar och möjligheter med samhället i övrigt. Beakta hela spektrat av värderingsfrågor kring fäbodbrukets verksamhet, existens och framtida livsutrymme. Synliggör och diskutera risken/den näraliggande situationen för det levande fäbodbruket närmast totala utplåning som kulturform i vårt land. Var finns fäbodbrukets roll i framtidens hållbara samhälle, med traditionella kunskaper för hållbar lokal kvalitetsproduktion av livsmedel under låg energiförbrukning, förädling av marginella foderresurser och vidmakthållande av kunskaper i många dimensioner ur en ålderdomlig skandinavisk extensiv boskapskötarkultur? Var finns nyanserna och objektiviteten i hänsyn och förståelse för olika minoritetskulturer inom landet? Varför är synbarligen en del av den biologiska mångfalden så oerhört tydligt, och starkt, prioriterad (rovdjuren), medan andra delar som den kulturelaterade biologiska mångfalden knuten till betesdrift i de nordsvenska skogs- och fjällområdena så uppenbart förringas och negligeras.

Våra hotade lantrasdjur – hur mycket är de värda? Vem bör ansvara för en sådan värdering – brukare, forskare eller myndigheter?

Vi fäbodbrukare har inga resurser idag att arbeta med att framföra våra problem till myndigheterna. Därför är det ganska tyst om fäbodbrukets problem med rovdjur, även om rovdjursproblemen upplevs som mycket stora av många. Deltagardriven forskning kunde vara en metodik att arbeta med detta.

Ta fram resurser för att arbeta med och att med kraft och kontinuitet föra fram fäbodbrukets frågor, förutsättningar, möjligheter och existensvillkor till beslutsfattare och administrationen. Utveckla mediakontakter, opinionsbildning, material och metoder samt det interna samarbetet bland fäbodbrukarna och deras organiseringar. Utveckla argumenteringen och öka kompetensen i retorik också bland fäbodbrukarna!

2. Kommunicera arbetsmaterialet ”Rovdjurskador på tamdjur” med fäbodbrukarna och utveckla detta kunskapsunderlag och kontakterna med fäbodbrukarna genom att gå vidare med dialog, faktainhämtning och analys utifrån brukarnas synpunkter och behov samt kunskap kring fäbodbrukets praktiska problem och produktionsmöjligheter.

Vad innebär egentligen de indirekta skadorna från störningar och oro för djurhållningen och produktionen på fäbodarna? Hur fungerar det med mjölkproduktion under rovdjursnärvaro/-belastning vad gäller mjölk kvalitet och cellhalter?

Vilken kunskap finns om brukarnas hälsa, otrygga situation och oro för djuren och för övrigt även den personliga situationen att verka under förhållanden med risk för rovdjursnärvaro. Hur många brukare väljer att inte inleda fäbodåtaganden inför risken att inte kunna fullfölja femårsåtagandet och därmed bli återbetalningsskyldiga?

Deltagardriven forskning kan vara en lämplig arbetsform för att borgen för att brukarnas synpunkter och behov faktiskt beaktas och för största möjliga öppenhet kring dessa aspekter kring rovdjursförvaltningen.

* Kan hämtas via Napteks hemsida, www.naptek.se.

Det anses idag brista i kunskapsinsamling och analys av skador och olägenheter orsakade av rovdjur. Med systematik medför detta då också brister i underlag för förebyggande förvaltningsinsatser enligt §27. Utan en tydlig styrning av förvaltningsmyndigheten att aktivt också arbeta med dessa delar av förvaltningsansvaret så riskerar ju en sådan undlåtenhet att nödvändiga/önskvärda/skäligen insatser fördröjs eller uteblir till nackdel för genomförandet av rovdjurspolitiken och till förfång för såväl allmänna som enskilda intressen, också för fåbodbrukare.

3. Synliggör problemet med underrapportering och mörkertal i rovdjurskadestatistiken. Nu uppger ett antal fåbodbrukare att man över huvud taget inte anmäler vare sig rovdjursstörningar eller direkta skador på grund av risken för kritik, ifrågasättanden och sanktioner/repressalier från andra parter och aktörer. Så förekommer ageranden från rovdjursförespråkare, samt värderande och opinionsbildande uttalanden från tjänstemän. Detta skapar osäkerhet hos den enskilde brukaren inför risken att bli utsatt för aktioner, kontroller, skarpa bedömningar eller risken att missgynnas i hanteringen av stödansökningar, med mera.
4. Inför ett kunskaps- och resurstöd för fåbodbrukarna/den skadedrabbade fåbodbrukaren, i form av en resursperson/konsult i rovdjurs(problem)frågor.

I den akuta krissituationen med rovdjursproblem eller direkt skada så finns som regel inte vare sig tid eller ork eller andra resurser för att, utöver merarbete och den då vanligen krisartade praktiska situationen med djur som skadats eller befinner sig i stress med olika beteendeförändringar eller andra symptom, dessutom orka hantera den med nuvarande ordning mycket besvärliga situationen med kontakterna med förvaltningsmyndigheten och ersättnings-systemet. Den enskilde brukaren är ju regelmässigt orutinerad och möter professionella tjänstemän som, oavsett placering/roll i systemet, generellt har ett tydligt uttalat mål att verkställa den jämförelsevis konkret uttalade rovdjurspolitiken. Med nuvarande situation och utveckling kommer sannolikt inte heller brukarna att utveckla sin kompetens inom detta område, eftersom fåbodbruket bedömningsvis närmast torde nödsakas fortsätta stiga tillbaka i den obalanserade – för fåbodbruket helt oacceptabla – situation som råder. Det vill säga att fåbodbruket avvecklas successivt med ökande rovdjursproblem. Fåbodbrukaren behöver därför tillgång till en från

rovdjursförvaltningen obunden resursperson till stöd för att över huvud taget kunna hävda sina intressen.

5. Utveckla acceptans och arbetssätt för att effektivt ta bort problemindivider/-grupper av rovdjur där och när problem uppstår. Nuvarande ordning är närmast att betrakta som organiserad tröghet där det för belastade bygder och för drabbade brukare ter sig helt oförklarligt att förlänga problematiken och belastningen till förmån också för rovdjursindivider som ändå betraktas ha ett inte önskvärt beteende.

Inför därför snabbare handläggning och besluts-gång och effektiva insatsstyrkor för att eliminera problemindivider bland rovdjuren. Den pågående förändringen mot ökat lokalt/regionalt inflytande över skydds-jaktsbeslut är sannolikt ingen framgångslösning i sig, i alla fall inte i vissa län. Det måste kombineras med mycket tydliga direktiv att snabbt och funktionellt åtgärda problemsituationer.

6. Belys och värdera allsidigt fåbodbruket i relation till andra prioriteringar av markanvändningen, såsom rovdjursförvaltningen. Det behövs objektiva konsekvensbeskrivningar: biologiskt, kulturellt och naturvårdsmässigt samt ekonomiskt – nationellt, för bygderna och de berörda företagen.

Hur stort är mörkertalet i form av driftsformer som redan i det närmaste upphört? Exempelvis var extensivt fjällbete med får tidigare vanligt i stora delar av Sverige, så ser det fortfarande ut i Norge. Vad betyder det? Hur stort är mörkertalet av brukare som redan slutat på grund av den belastning rovdjursproblematiken innebär? Vad innebär detta för det framtida ansvaret för den biologiska mångfalden, det levande kulturarvet och förvaltningen av traditionell kunskap?

Vad innebär den utarmade landsbygden för livsmiljön och för turistnäringen? Är rovdjursturismen verkligen mer värd än den levande kulturbygden? Och vad innebär färre husdjur för landskapsvården och besökarnas upplevelse av landsbygden?

Vad innebär de ökade foderpriserna och ökande energipriserna för kalkylen att producera mjölk säsongvis på extensivt skogsbete? Det finns behov av att uppdatera kunskaperna kring framtida möjligheter för en långsiktigt hållbar livsmedelsproduktion också på nordliga breddgrader. Hur ska en framtida blockering av faktiska produktionsmöjligheter av mjölk och kött värderas och kompenseras?

Var och hur utformas värderingsprinciperna för biologisk mångfald i ett brett perspektiv såsom genetik, etik, mänsklig nytta? Så kan till exempel jämföras värderingen av individer och förekomst av rovdjur med värderingen av individer och förekomst av utrotningshotade tamdjur, såväl vad gäller prioritering i politiken som ersättningsgrunder vid skada. Utan en förutsättningslös och objektiv grund för dessa värderingsprinciper riskerar vi ju att de politiska prioriteringarna kan vila på felaktiga grunder och att t ex ekonomiska incitament och sanktioner inte är utformade varken samhällsekonomiskt optimalt eller rätt i perspektivet långsiktigt hållbar utveckling.

7. Utveckla kunskaperna och synliggör frågan om fåbodbrukets, fåbodbrukarnas och de fåbodgående djurens status och framtida roll i relation till rovdjuren, i arbetet med en långsiktigt hållbar utveckling och i miljömålsarbetet.

Fåbodbruket beskrivs stundom svara för grundläggande värden för en långsiktigt hållbar samhällsutveckling, miljöekonomi, för förvaltningen av traditionella kunskaper och resurssnål livsmedelsproduktion på utmark, attraktion på en levande landsbygd samt för bevarande av den kulturrelaterade biologiska mångfalden också i det historiska extensiva kulturlandskapet i skog och fjäll. Fåbodbruket utgör också för många fåbodbrukare en för företaget oersättlig och nödvändig foder-

resurs såväl praktiskt som ekonomiskt. Fåbodbruket utgör ett ännu levande kulturarv och innebär också en profil och en väsentlig del av den regionala identiteten och med en turistisk attraktionskraft.

Hur bör då fåbodbrukets frågor lämpligen hanteras inom ramen för miljömålsarbetet? Är det funktionellt att som nu sker snävare fokusera på fåbodbrukets förmåga att underhålla eller förstärka den antikvariska byggnadsmiljön på fåboden? I vilken grad bevaras relevanta värden med ett fåbodbruk som reduceras till besöksobjekt och turistisk attraktion baserat på säsongsföretagare med inlånade djur som sannolikt i ökande utsträckning måste hägnas in bakom så kallade rovdjurssäkra stängsel?

Det är angeläget att i ett helhetsperspektiv och med även fåbodbrukarna inkluderade överväga i vilka former och i vilken utsträckning fåbodbruket ska bedrivas på en levande landsbygd och vilken betydelse som ska tillmätas fåbodbruket som levande kulturarv, för ett hållbart nyttjande och bevarande av biologiska resurser i skog och fjäll samt vad gäller dess potential som förvaltare av lokal och traditionell kunskap inför framtiden. Kan vi bortse från att fåbodbruket kan bidra med för befolkningen och framtiden värdefulla produkter och kunskaper när vi gemensamt nu står inför utmaningen att forma ett långsiktigt hållbart samhälle?

Betr. besvär över byggnadsnämndens i Rättviks kommun beslut att uppförd lada i fäboden Prästbodarna, Dådran, ej är att hänföra till byggnadslovspliktig åtgärd, 1983-06-29 § 463. Lst dnr 11.086-5314-84

Claes-Göran Daniels, ägare till fastigheten Kyrkoherdebostället 6:1 i Prästbodarna, har i skrivelse till Länsstyrelsen besvärat sig över byggnadsnämndens beslut enligt rubricerade.

Ursprunget till fäbodarna var inte önskemålet att skapa fritidsfastigheter, utan det var att hålla boskap på platsen under sommarmånaderna. Därför anser byggnadsnämnden att detta ändamål måste vara förhärskande för dessa områden.

Vill någon person återuppta djurhållning i våra fäbodar, så måste man från kommunen stödja denna verksamhet.

Byggnadsnämndens mening är att "byggnader avsedda för djurhållning i en fäbod är att hänföra till ej byggnadslovspliktiga åtgärder, eftersom aktivt jordbruk bedrivs där".

Rättvik 1984-04-04
Karl-Erik Ydeskog
Karl-Erik Ydeskog
stadsarkitekt

Born-en by i Rättvikssocken

Räddar (Röglär).

På vårarna lenas djuren släpptes på löten, skulle man gå lötesstängningen. Genom budkavle eller bystämma bestämdes att den dagen går vi lötes-stängning. En karl från varje gård skulle med. En del gick norra gårdsgården mot Boda löten och en del mot Gårdsbyn. En gång bestod ett gäng av Ollas Per, Nissa Anders, Bränd Anders, Svensk far m.fl. gamla gubbar. De unga pojkarna gick hugga och klyva granvidjor. Gubbarna gick efter gårdsgården och stakade på den och menade att den står i sommar. Ibland lade de någon röda (slana) eller spetta ner något störrar. De ovannämnda gubbarna hade en oerolig förmåga att hålla talet glöende de både tid och rum och deras mer eller mindre sanna historier fick Nissa Anders att hjärtligt skratta.

I protokollsboken från januari 1932 står följande byordning:

Alla jord och kreatursägare i byn har gemensamt ansvar för hållande av nödiga stängsel för ägornas fredande, från ohägn av kreatur. Varje jordägare ansvarar för stängsel omkring sina ägor. För gårds- och tomplats som gränsar till gata eller annan utmark, hålla ägaren eller innehavaren stängsel så långt tomtens gränsar till utmarken. I fråga om större ägoviddar och olika ägare som ha inögor intill varandra, må gemensamt stängsel omkring hela området hållas och varje delägare deltaga i stängseln efter den hägnadskrivande andel han har i det samma. Även om denna andel icke berör den yttre gränslinjen. Den gemensamma hägnaden må uppdelas mellan delägarna efter deras andelar, efter skedd överenskommelse. Var och en vare pliktig att hålla de stängsel han ansvarar för i gott skick och ingen har rätt till ersättning om genom hans uraktlåtethet annan kreatur åstadkomma skadegörelse å hans ägor. Skulle genom sådan uraktlåtethet skadegörelse åstadkommas å annans ägor, vare den stängselskyldige ersättningskyldig enligt lag. Dessa stadganden om stängsel gälla även för inögor i byn tillhöriga fäbodar.

Utredning... Protokoll... den 10 augusti 1977 i Godtemplarlokalen i Lingnäs.
§ 1.
Ordf. Åke Rapp hälsade alla hjärtligt välkomna... Förklarade mötet öppet.
§ 2.

KOR PÅ BETE i byn Dådran har under många somrar varit en vanlig syn. Men nu blir det stopp för det sedan det bestäms att ett stängsel ska sättas upp som skydd mot korna i Prästbodarnas fäbod.

Ett stängsel ska hålla korna borta från byn

RÄTTVIK (DD). Kor på bete i finnmarksbyn Dådran. Det är en syn, som inte ska behöva väcka upprörda känslor i framtiden. Lösningen är ett stängsel.

Nu äntligen tror jag vi kommit fram till en lösning på den här frågan, säger kommunalrådet Sören Kratz, efter det möte som hölls i byn i måndags. På mötet fanns även representanter för länsstyrelsen och byborna samt fäbodbrukaren Bertil Johansson. Han driver sedan flera år tillbaks Prästbodarnas fäbod under sommartid och de kor han har där betar fritt i naturen.

Betar i byn
Korna har dock ofta sökt sig ned till Dådrans by och där betat

även på privata fastigheter vilket förorsakat en del problem. I måndags slöts en uppgörelse. - Vi bestämde då att kommunen tillsammans med länsstyrelsen ska svara för material till ett stängsel, som byborna själva får sätta upp, berättar Sören Kratz. Stängslet, som blir 600-700 meter långt, ska sättas upp intill vägen mot Enviken på "bysidan" och dras ned mot vattnet på bägge sidor om byn.

Måste simma
- Det gör att korna inte kan ta sig in i byn om de inte vill simma, konstaterar Sören Kratz. Även ett s k färist, ett hinder i vägen, ska anläggas på vägen mot Klitta. På torsdagen var det övrigt, enligt Sören Kratz, buffing av korna till Prästbodarna.

§ 9
Som revisorer för 1 år valdes Bengt Asp och Börje Lissollas, med Pellaa Polke Olsson och Hans Hukila som suppleanter.
§ 10
De senaste åren har Prästbodarna åter kommit till användning som fäbod, i och med att fäbodbrukaren Bertil Johansson flyttar dit med kor och getter på sommaren. Styrelsen och ämnet anser att det är bra om markerna kan användas som bete för att hindra igenväxning. Därför måste det vara tillåtet att ha djur vid fäboden. De markägare som ej vill vara tillåtet att ha djur bör själva ordna inbäddning. Skallbergets samfällighetsförvaltning ser därför positivt på Johanssons verksamhet, som gott Prästbodarna en ny levande och givande fäbodmiljö.

§ 11
Mötet avslutades...
Justeras: *[Signature]*
[Signature]

Fäbodbruket, mulbete och sedvänjor

Hur står det till med mulbetesrätten? Vilka områden har betats utifrån tradition? Hur betades det förr? Hur förbereddes marker förr? Vilka områden var fredade förr? Vem har enligt tradition skyldighet att hägna? Hur gör vi idag? Hur bör vi arbeta med dessa frågor? Vad kan fäbodbrukarna vinna på att lyfta dessa frågor?

Inför fäbodriksdagen uppmanades alla att ta med sig dokument av värde i arbetet med sedvänjor och mulbetesrätt. Dokumenten scannades, och finns nu tillgängliga hos CBM och Värmlands säterbrukarförening.

Fäbodbruket, mulbete och sedvänjor

Rapport från Grupp 3a

ORDFÖRANDE LENA GRUNDBERG, SEKRETERARE BIRGIT WIKSTRÖM, NILS GUSTAF BERGKVIST, SOLVEIG HEDÉN, INGEGÄRD JÖNSSON, AGNE OLSSON

1. Enligt Jordbruksdepartementets översyn av ägofredslagstiftningen, Jo 1981:09; Jo 1984:15 och vid lagaskiftet 1981 ska mulbetesrätt gälla skog och myr. Sedvanerätt åberopas också i detta sammanhang. Viss uppmärksamhet måste dock riktas mot EUs direktiv där äganderätten väger tungt och därför kan markägaren förbjuda bete om det vill sig illa. Lagen måste hävdas, helst i sämja och samförstånd.
2. Lämpliga ställen valdes ut (dagens fäbod) för foder till djuren eftersom betet inte räckte till vid hemgårdarna, även skogsbete runt byarna förekom, s k sommarladugårdar.
3. Större gårdar med många djur brukade fler fäbodar, höst- och vårfäbod och även sommarfäbodar förekom.
4. Fäbodvallen hägnades in för slätter och korna släpptes på skogen. Gödseln sparades, dels för hemkörning till hemgården och dels spreds den på vallen vid fäboden.
5. Endast myrar och skogsmark fick betas, vallen skönades på försommaren till slätter, men efterbetades innan hemgång på hösten.
6. Var och en hägnade runt sina egna vallar, det som man ville skydda för kreatur hägnades helt enkelt in.
7. En sedvänja var att man gick med djuren från fäboden, ibland upp till sex mil eller t o m mer, då stan-

nade man på vägen i någon by där korna fick beta och där man mjölkade. Mjölken fick byborna, dom blev nog glada!

8. Vi fortsätter förmodligen som vanligt, men hur engagerar vi kommande generationer? Vi måste få betalt för våra tjänster. Hur? Regering och riksdag vill ju ha djur, fäbodar, biologisk mångfald, m.m.
9. Hårt, envist arbete och sammanhållning. Dra åt samma håll!
10. Vi måste skapa förståelse för djurhållning i allmänhet och fäbodar i synnerhet/samarbete myndigheter och brukare, inte motsatsförhållande.

Foto: Håkan Tunón

Kockkärl på Ransbysättern.

Foto: Håkan Tunón

Modern öronmärkning för djur. När djurens öron fastnar på buskar och kvistar händer det ibland att märket lossnar. Den här sortens öronmärkning är opraktisk vid skogsbete.

Rapport från Grupp 3b

ORDFÖRANDE DORIS ERIKSSON, SEKRETERARE HÅKAN TUNÓN, SARA BARK, CLAES JÖNSSON, KALLE JANSSON, KARIN STJÄRNLÖF, INGA BRITTA SUNDIN

Diskussionen om lokala erfarenheter av mulbete och rätten till denna hade en uttalad tendens att inte vara fullständigt fokuserad på det givna temat. Andra frågeställningar rörande traditionell kunskap rörande nyttjande av de biologiska naturresurserna berördes upprepat. Man menade att man för länge sedan slog sig ner och tog man den mark behövde för sitt bete och att denna sedan utgjorde sedvanemarken. Vid sidan om betet använde man de omgivande markerna för veduttag och att hämta väggmossa, mosströ, björnristvagnar, lavfoder, mjälsand för skurning av kopparkärlen, röjde för stigar, etc. Historiskt så bedrevs mycket lövtäkt och man kunde locka hem korna med björklövsris eller repade löv. Det kunde också användas som strö. Under senare år hade ingen ägnat sig åt uttag av lövfoder.

Djuren kunde vandra långt och Doris omnämnde ett rovdjursbesök som ledde till att djuren fick hämtas mer än en mil och fyra km bort. Sara sa att deras djur ofta gick bortåt fem km åt ena hållet på förmiddagen och lika långt åt andra på eftermiddagen. Kalle menade att djuren letade efter nya betesmarker. Jöns framhöll att det är vädret som avgör vart kon går!

Det framhölls att man väl fick inhägna det man vill ha kvar, t ex myrslätter, åker, vallvägen. Doris menade att det inte var några problem med djur på skogen. Jöns menade att det inte var något problem att hålla djuren borta från myrslåttern utan de ville hellre gå till fjälls och intresserade sig därför inte så mycket för myrhö. Om det var styggväder så gick det ner i skogen och betade. Var det mycket mygg så drog de till fjälls. Doris framhöll att på vallen hade varje stuga hägnat in sitt område. Men när man gick på fritt skogsbete var det

inga problem. På byn skulle man däremot hägna in det man ville skydda. Doris berättade om att det på vallen fanns en kallkälla och i bäcken från den finns det mjölkkyll. Numera hägnad, men det var den inte förr. Sara omnämnde att hägnaden var till för att undvika att djuren förstör den.

Man ansåg vidare att skogsbete skulle vara gynnsamt för skogsbruket efter som marken luckrades upp, plantorna göddes av gödslet och betet tog bort konkurrerande gräsväxt. Doris och Jöns påpekade att djuren åt bort slyet. Gruppen var enig om att det inte blev trampskador på skogen från kor, getter och får. Däremot skadade älg och ren skogen med sitt trampande.

Gruppen konstaterade att man normalt inte genomförde några bränningar eller röjningar av marken. Man menade dock att man brände bort ris och gräs innan man byggde upp nya byggnader. På hösten spred man däremot ut gödseln över markerna, fast den räckte inte så långt bort.

Vidare diskuterades även andra aspekter på traditionell kunskap, till exempel messmörskokning: Kan kokas häftigt till en början och mer stillsamt allt eftersom det kokas in. Tar hela dagen. Får röra djupt allt eftersom det blir färdigare. När det börjar koka in kan man se om det är färdigt genom att se på att bubblorna står (dvs inte spricker) och man kan rita ett kors i messmörret och se att det inte rinner in i korset. Enligt några skulle den svalna utan att röras, enligt andra så skulle det röras kontinuerligt.

Månen: Bäst i ny och sämre i nedan. Kläderna blir inte rena i nedan vid tvätt. Köttet blir dåligt vid slakt i nedan. Det går inte att göra smör vid åska.

Foto: Stefan Olander

Skalens fäbod före och efter röjning. Vinterbilden början av 1990-talet, sommarbilden år 2003.

Maria Halvarsson vallar ut kor och getter vid Kinnvallsjösätra fäbod, Lima. Foto Annika Lindström

Livsmedels- hantering på fäboden

LANDBO LENA BERGSTRÖM

FOTO: ANNIKA LINDSTRÖM OCH LENA BERGSTRÖM

*Information om aktuella regler för tillverkning och försäljning på fäboden.
Presentation av branschriktlinjer för tillverkning av mjölkprodukter på fäbod.
Öppen diskussion om aktuella frågor kring livsmedelshantering på fäbodarna.*

Livsmedelshantering på fäboden

Traditionell verksamhet in i nutid!

- Tradition med tusenåriga anor med en grund i självhushållet!
- Djuren betar fritt. Mest kor men även getter och får av lantras.
- Idag endast ca 200 fäbodrar varav knappt hälften har någon form av mjölkproduktion.
- Ca 20–30 fäbodrar har idag försäljning
- Ostprodukter, smör, fil och messmör tillverkas i enkla ute- och innemiljöer i stort sätt på samma vis som förut.
- Ystning sker av små kvantiteter mjölk, från tio till 150 liter per dygn.

Lagstiftning

Gemensam lag i hela EU.

Livsmedelsverkets föreskrifter för fäbodrar i 2005:20
Lagen lägger ansvar på producenten.

Vilka är farorna?

Mikrobiologiska

Stafylokocker Överförda från människor till djur, juverinflammationer kroniska och akuta.
Stafylococcus aureus.

E.coli Avföringsrester på juver, via vatten, foder och strö.

Listeria Via avföringrester och foder.

Vatten Vattenkvalitén.

Fysiska Flisor från trä, insekter, grus, glas och plast.

Kemiska Utfällningar som kan ske från kärl som koppar och aluminium. Rengöringsmedel (diskmedel, tvättmedel) och ev. desinfektionsmedel ingår också.

Allergener Tillsatser som kan skapa allergiska reaktioner är ovanliga, förutom mjölkprotein. I vissa fall tillsätts kryddor som gräslök i färskost.

Foto Annika Lindström

Fjällko vid Nysjöns fäbod, Falun.

Fäbodrar

37 a § Livsmedelsföretagare som bedriver verksamhet på en fäbod med traditionella metoder får leverera små mängder mjölkprodukter från denna verksamhet direkt till konsument. Dessa leveranser behöver inte uppfylla kraven i bilaga II, kapitel I, punkterna 2b, 3 och 4 samt kapitel II i förordning (EG) nr 852/2004. Livsmedelsföretagaren ska dock -genom dokumenterade särskilda rutiner visa hur syftet med de ovan angivna kraven i förordning (EG) nr 852/2004 tillgodoses, och

- visa att kraven i bilaga II, kapitel III i den förordningen är uppfyllda. (LIVSFS 2007:6)

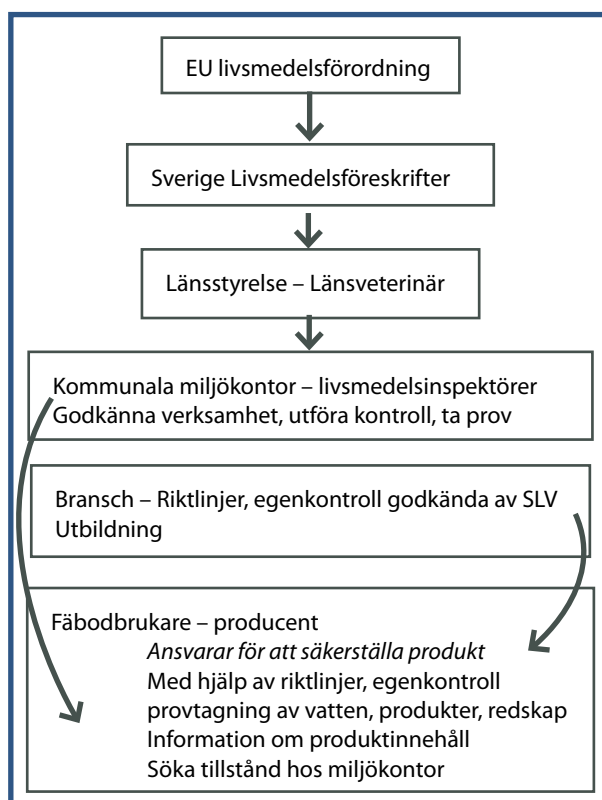
Passar fäbodrar in i kontrollsystemet?

NEJ – Om fäbodarna likställs med vad man ser som säker livsmedelsmiljö.

Kan kontroll ske?

Enligt principerna:

- **GHP** * – **Ja**, genom att i fäboden ha goda hygieniska rutiner. Personlig och djurhygien
- **GMP** – **Ja**, genom att ha goda hygieniska rutiner i tillverkningen. Kunskap att hantera miljön och tillverka produkter i den.
- **HACCP** – **Nja**, Kritiska styrpunkter och utfall av dessa kan vara svårt att kontrollera då man i den öppna miljön ställs inför nya förutsättningar för varje tillverkningstillfälle

Vatten

- Stängsla in källor från djur.
- Rengöra brunnar.
- Ta vattenprov: Mikrobiologiska. Fysikaliska.
- Koka vatten
- Ta vatten från hembyn/gård
- Se naturens tecken på var det finns rent vatten.

Grundförutsättningar

Djurhållning och skötsel

- **Foder:** Förvara grovfoder som hö i lador. Kraftfoder förvaras så att inte skadedjur kan komma åt. Rengöra foderbyttor.
- **Strö:** Förvaras torrt.

Foto Annika Lindström

Pumpande vädur i Krypbygget, Särna.

Foto Annika Lindström

Vattendrickande ko på väg hem. Arvselens Fäbod Malung.

- **Vatten:** Rengöra vattenhoar och kar. Djuren bör ha tillgång till färskt vatten vid utsläpp och hemkomst.
- **Djuren:** Hålla djuren rena och klövverka. Fasta mjölkrutiner. Det fria fäbodbetet gör djuren spänstiga och friska, men kan ge revor på juver och länder.

Personlig hygien och sanitet!

- Tvättmöjligheter i utedass och tvättutrymmen. Skilja dessa från tillverkningsplats.
- Omklädningsutrymmen. Byta kläder mellan ladugårdsarbete och ystning.
- Sårtvätt av händer.

Foto: Lena Bergström

Höet hässjas. Bredvads fäbod, Älvdalen.

Foto: Lena Bergström

Kullor hoppar i nybärgat hö. Bredvads fäbod, Älvdalen

Foto: Lena Bergström

Kviga på skogsbete.

- Täcka hår, eventuellt använda engångshandskar.
- Ha utedass på behörigt avstånd från tillverkningsplats.
- Varmvatten tas från pannmurar. (Använda olika skopor för tvätt och tillverkning)

Handfat och tvål.

Utedass

Vattenkokning i pannmur. Lumshedens Fäbod Falun.

Foton: Lena Bergström

Handmjölkning av get.

Foto: Annika Lindström

Mjölkning

- Kontrollera mjölkutrustning, byta spengummin.
- Tvätta juver använda *en* trasa eller papper per ko.
- Vid handmjölkning smörja spenar och händer.
- Kontrollmjölka. Testa med indikatorpapper eller CMT-vätska vid misstanke på juverinflammation eller med jämna mellanrum till exempel en gång per vecka.
- Täcka uppsamlingskärl vid handmjölkning.
- Efter mjölkning dippa eller spraya spenar.
- Sila mjölk utanför ladugård.

Tillverkning, produkterna

De produkter som tillverkas är: skummjölkost; helmjölkost; färskost – småost, ystaost; pultost; gubbost, rörost, sötost; dravle; smör; messmör; filbunke och långfil. Hur produkterna tillverkas skiljer sig mellan fäbodlar, socknar och regioner!

Förvaring och lagring

Produkterna förvaras ute, i mjölkbodlar, kylhus, jordkällare eller i rum anslutna till fäbodstuga. Kontrollera att skadedjur inte kan komma åt produkterna, temperatur.

Silning av mjölk, Arvselens Fäbod, Malung.

Foto: Annika Lindström

I Jämtland/Härjedalen tas ostarna hem för vidare lagring i Dalarna säljs osten färsk utan längre lagring.

Försäljning

Försäljningsplatserna är enkla. Ytor och redskap ska hållas rena. Noggrann information om att produkterna är av opastöriserad mjölk.

Besökare

Ger möjlighet till försäljning. Problem är att de kan komma i kontakt med produkterna.

Tydlig information om att ej röra produkter och redskap.

Hur jobbar vi framåt!

- **Branschriktlinjer:** Egna för fåbodbruk.
- **Egenkontroll:** Utforma egen eller använda t ex Dalarnas Fåbodbrukarförenings.

- **Utbildning:** Traditionell osttillverkning, göra Haccp på egna produkter.
- **Utveckla provtagning:** Anpassat till fåbodbruk.

Vårt bästa kontrollredskap är brukarens kunskap att i fåboden veta hur hantera mjölk och tillverka produkter.

Fåbodriksdag 1999 Floj Fåbod Älvdalen.

Foto: Annika Lindström

Fåbodost från Halgås, Insjön.

Försäljning i Skräddar. Djurberga Fåbod Orsa.

Foto: Annika Lindström

Förvaring av ostar Lisselåvallen Särna.

Sleke ges före betesgång. Inga Halvarsson, Bodarna, Lima.

Samverkan för fäbodbruk i framtiden

Referat från gemensam diskussion

Samordning av fäbodbrukets frågor, behovet av ett nationellt resurscentrum för fäbodbruket, öppen diskussion om behovet av ett samordnat resurscentrum och dess innehåll. Resurser i fäbodbrukarnas intresseföreningar, fäbodombudspersoner, myndigheternas intresse, finansiering med mera.

Diskussionen inleddes av en panel med företrädare för de olika fäbodföreningarna samt för NAPTEK, som var samarrangör av fäbodriksdagen 2007.

Calle Höglund, Gävleborgs Fäbodförening och ledamot i styrelsen för Riksföreningen Sveriges Fäbodbrukare: Ska vi göra vår röst hörd är samverkan den enda vägen. Jag upplever fäbodbrukets röst som lite splittrad. Det handlar om vår egen överlevnad. Jag brukar poängtera vikten av fäbodbrukets legitimitet i samhället. Ska man göra sin röst hörd i rovdjursdebatten behöver man samverka. Det är också viktigt att man håller en rimlig debattnivå. Världen är inte antingen svart eller vit, det är viktigt vara nyanserad. Det handlar inte minst om det ansvar man tar på sig som djurägare. Man känner sig misslyckad när man mister djur.

Fäbodbrukets överlevnad handlar mycket om en vettig livsmedelshandling och en vettig rovdjursdebatt. Det handlar också om att ta emot turister. Sedan undrar jag vad som händer med Sondelius utredning om mulbetesrätten.

Land Alice Gustafsson, Dalarnas fäbodbrukarförening: Det är viktigt att man samarbetar. Problemet är att vi har fullt upp var och en på sommarn, så man hinner bara samarbeta med sig själv. Vi har inte tid. Fäbodriksdagarna är ett väldigt bra tillfälle att träffas och samarbeta. Vi behöver ha en spjutspets själva och visa att vi gör ett fantastiskt jobb. Vi producerar det bästa köttet från Dalarnas bönder. Det är viktigt att vi inte bara klagar på myndigheterna. I Dalarna är det låg medelålder på fäbodbrukarna, och det är mycket glädjande.

Riksföreningen – hur för vi ut den? Först måste fäbodbrukarna bli medlemmar. Medlemsavgiften är 300 kr. Information om riksföreningen och inbetalningskort måste nå ut till alla fäbodbrukare.

Vad behöver vi, vad önskar vi? I Dalarna genomfördes i år en enkätundersökning med i stort sett alla fäbodbrukare. Det visade sig i svaren att alla hade olika behov, vilket gör det svårt att se hur vi bäst kan kraftsamla.

Inger Jonsson, ordförande för Riksföreningen Sveriges Fäbodbrukare: Jag är ny som fäbodbrukare och har bara varit i buan en säsong. Jag jobbar i äldrevård och pratar fäbodbruk med de gamla tanterna. Det ger per-

spektiv bakåt och många intressanta inblickar. Jag tror att förädling av mjölk är en av produkterna vi skulle kunna livnära oss på. Att utveckla riksföreningen är jättesvårt! Vi som sitter i styrelsen är också företagare, och tiden räcker inte till för allt vi vill göra: att nå ut till alla, utveckla föreningen så att den svarar mot de behov som finns och samtidigt ha en dialog med myndigheter.

Kalle Jansson, Värmlands säterbrukarförening: De regionala fäbodbrukarföreningarna har funnits ett tag. Riksföreningen har kommit in sent i fäbod-Sverige. Det finns strömningar att motverka riksföreningen, och det är ett problem. Så länge vi inte enas om att riksföreningen är vårt gemensamma ansikte utåt kommer vi att få tröska det här i tio år till. Det har vi inte råd med.

Vi har vår vision i Värmland om ett nationellt kunskapscentrum för fäbodbruket. Vi har en skiss på hur ett sådant centrum skulle kunna se ut, som vi gärna delar med er andra.

Håkan Tunón, NAPTEK (Nationellt Program för Traditionell Ekologisk Kunskap), Centrum för Biologisk Mångfald: Hur kan ni fäbodbrukare bäst organisera samverkan mellan er? 450 fäbodbrukare har blivit inbjudna till fäbodriksdagen, varav ungefär tio procent är här. Det är lite svårt som utomstående att se behovet av fyra olika fäbodorganisationer. Ni borde kanske fundera över om riksföreningen kan bli ett paraply där de regionala föreningarna ingår. Fundera på det! Naturligtvis är det så att ni alla är eller har varit företagare, så ni bör veta vad som är rationellt. Det kanske är lättare få administrativ personal utifrån ett underlag av 400 medlemmar än 150. Från myndigheternas sida är det också nödvändigt att kunna samverka med en branschorganisation.

Apropos diskussionen om ett nationellt fäbodcentrum: Fundera över vad ni vill och inte vill. Man kan ha helt olika ambitioner. Det kan vara "Porten till fäbodriker" med publika utställningar, information, försäljning av fäbodprodukter med mera. Eller bara ett litet kansli hemma hos någon. Det finns idag ett antal museer som har fäbodutställningar. Fundera över vad de kan göra! Ska det vara ett fysiskt fäbodcentrum, eller kan de museer med mera som finns idag samordnas?

Som jämförelse finns idag tre oberoende *Nationellt rovdjurscentrum*.

Gör fåbodarna till ett världsarv! Kartlägg värdena och lyft fram dem!

Allmän diskussion:

Charlotta Rosborg: Jag jobbar i fåbod och i länsstyrelsen i Jämtland. Apropå nationellt centrum: Ett centrum skulle kunna erbjuda telefonrådgivning till – det har man i Eldrimner till sina medlemmar. Den person som står för rådgivningen skulle kunde få betalt för den tid man lägger ned. Det skulle kunna vara både tidseffektivt och ekonomiskt effektivt.

Alf Kristoffersson: Jag vill berätta för er hur vi löst våra problem med vatten. Vi har tagit prover i antal år och har haft öppen vattenkälla. När vi nu skickade in våra prov fick vi till svar att det var godkänt vatten men ej tjänligt. Vi började prata med kommunen, lantmäteriet, jordbruksverket och frågade vad detta betydde. Svaret var att vattnet i sig är bra men att en smittkälla (fågel, mus t ex) kan falla i och infektera. För att lösa problemet skaffade vi ett filter. Vi sökte en ny vattenålder i naturreservatet där vi verkar och hittade en dalgång med mycket ormbunkar – en vattenindikator. Vi bad om tillstånd för att få ta vattenprover. Vi har köpt ett långsamfilter som tar 2,5 – 3 kubikmeter vatten. Filtret består av sten, grus, tvättad sand 90 cm, biomassa ovanpå, och sedan mer tvättad sand. Vi förde ett rör ned i marken mycket försiktigt och skapade en damm med sten och torv för jämn vattentillströmning. En plastledning leder sedan vatten till långsamfiltret uppifrån. Vi har samma vattentryck genom alla lager. Trodde inte det skulle fungera. Vi trodde filtret skulle täckas, men det var tvärt nej till det. Det skulle vara öppet. Tre miljöinspektörer har varit hos oss och hjälpt oss utforma filtret i samverkan med oss. Ett råvattenprov i källan visade att vattnet var helt opåverkat. Systemet fungerar bra och ger rent och tjänligt vatten.

Ju närmare desto färskare!

(Inläggen nedan är inte namngivna.)

– Det handlar hemskt mycket om vilken kunskap och erfarenhet miljöinspektörerna har. Med några års intervall får man utbilda en ny inspektör. Det är inte vår uppgift att utbilda dem, men det blir så i praktiken.

– Jag har fått gratis tillstånd att använda KRAV-loggan (dispens vid liten verksamhet med ekologisk produktion) – ett tips!

– Tillstånd för kaffeservering är inte så dyrt, men det är dyrare att få tillstånd till ostproduktion. Man tar ut maxtaxa även av oss små. Det är orimligt, särskilt som det är vi som gör allt arbete även med kontroll.

– Det kommer ny indelning i klasser, för verksamhet med ringa omfattning räcker det med en anmälan. Miljökontoren kan detta. Det räcker att ringa dem, det handlar om a-, b- och c-klasser.

– Får man en högre klass och högre avgift (vid tillverkning av opastöriserad ost till exempel) så har de plikt att utföra provning och komma till producenten.

– Det händer ofta i praktiken att de tar ut en avgift utan att komma. Det är fel.

– I frågor kring samverkan och kunskap har vi brustit de senaste åren. Vi lever till en del på miljöersättningar, och då är det inte lätt argumentera för vår syn på saker. Det är lättare att argumentera om man är offentligt anställd. Vi är mer eller mindre beroende av miljöstöd med det samhälle vi har. Vi har behov av mer kunskap i våra frågor, att lyfta det internt och diskutera utåt. Vi har haft mycket diskussion de senaste åren om att ”de inte förstår”. Värderingar och attityder gör att fåbodbruket inte prioriteras. Det finns också en klyfta där man manipulerar föreningar mot varandra. Det har diskuterats på årsmöten. Lokalföreningarna har haft ett uppdrag att se på samverkan. Förhållandet mellan organisationerna kommer man att lyftas på årsmötet.

– Det är en viktig angelägenhet att tänka till och tycka till om riksorganisationen!

– Vi har i tre år lyft frågan hur ska förhålla oss till varann i fåbodföreningarna. Det har hittills inte lett till förslag.

– Ett uttalande från fåbodriksdagen om samverkan vore positivt!

– Ibland är det lättare att söka pengar om det bara är ett län. Ibland behövs samverkan.

– Vi kunde koppla medlemsavgiften, så man blev medlem i både den regionala föreningen och riksföreningen. Man vill ha något om man blir medlem i riksföreningen! En tidning, tips på evenemang och annat.

– Värmland och Västerdalarna är i realiteten en region. Länsgränsen skiljer ej.

De gamla brukarna är enorma bollplank för oss unga. Samverkan tar lite tid. Jag önskar att man först skapar resurser, så att ett resurscentrum kunde hjälpa oss hålla kontakter.

– Vi måste ha någon som kan dokumentera och skriva. Det behövs både resurser och kompetens att skriva, att uttrycka sig. Vi är 30 personer i Värmlands säterbrukarförening, vem lyssnar på oss? Vi måste ha någon som kan föra fram vår sak på ett sådant sätt som myndigheterna vill höra!

– Vi har hört det här så många gånger. Vi har plöjt ner pengar och haft ett projektcentrum. Hur kan vi skapa ett kunskapscentrum som känns demokratiskt och bra. Vi har dragit åt så många håll att vi blivit uttröt-

tade. Vi måste ge riksföreningen en chans till. Vi måste förstå demokratiska beslut och jobba för att genomföra de demokratiska besluten!

– *LandboLena*: Arbetet med branschriktlinjer villkorades med beslut på årsstämman. Annars hade jag inte gjort något.

– Vi kan ta in information från riksföreningen i de regionala föreningarnas tidningar och informera där om postgironummer och medlemsavgift.

– Det vore tacksamt om fäbodriksdagen vill göra ett uttalande om hur föreningarna bör förhålla sig till varann och till riksföreningen. Detsamma gäller frågan om ett nationellt kunskapscentrum. Det finns idag lokala aktörer på flera håll som vill starta kunskapscentrum.

– Det är viktigt att vi talar om vad vi behöver och vad vi har för behov. Tala om hur ett centrum bör byggas upp. Vad är nyttan för fäbodbrukarna?

– *Rolf*: Jag tycker Håkans förslag är ypperligt bra. Vi kan inte ha en massa föreningar. Vi måste ha samverkan på riksnivå. Jag har inte betalat ett öre i medlemsavgift. Jag sitter och surar – så kan det ju inte vara. Försök ägna tankar åt Håkans idé. Jag stöttar den tanken!

– Jag har läst att man är igång att bygga ett nationellt kunskapscentrum i Orsa.

– Kan vi ha demokrati per postgång och få viktiga frågor tillsända per post? På så sätt kunde vi rösta om hur vi vill ha det.

– Vi ska tänka positivt! Riksföreningen är ny. Stöd den lokalt, bli medlemmar. Då stödjer vi. Om riksföreningen får resurser når den resultat.

– Säterbrukarna fyller en viktig funktion. Riksföreningen är en viktig resurs nationellt.

Avslutning

Fäbodriksdagen avslutades med lunch vid Ransbysättern, där deltagarna fick avnjuta traditionell värmländsk mat i form av äkta nävgröt med fläsk och lingon. Efter lunchen vidtog årsmöte för medlemmar i Riksföreningen Sveriges Fäbodbrukare.

Traditionell värmländsk mat serverades till lunch vid Ransbysättern. Äkta nävgröt med fläsk och lingon.

Karta över Ransbysättern.

Deltagarförteckning

Namn, adress, postadress. Fäbod, kommun. Telefon. E-post, hemsida.

Bark, Sara
Solistv. 4
73538 Surahammar
Kårebolssättern, Torsby
sarabark@hotmail.com

Bergkvist, Nils Gustav
Månsta 439
830 22 Fåker, Östra Arådalen
Berg

Bergström, Landbo Lena
Röjeråsen 430
795 95 Vikarbyn
Bredvads fäbod, Älvdalen
0248-210 94
landbolena@tele2.se

Bernstål, Eva
Skidtjärn 8845
821 98 Rengsjö
Bojantans fäbod, Bollnäs
eva.bernstal@tele2.se

Brynils, Bibi
Sälen 1
780 54 Äppelbo
Brudskogens fäbod
Vansbro
bibi.brynils@telia.se

Byström, Marie
CBM, Box 7007
750 07 Uppsala
68 713 038
marie.bystrom@cbm.slu.se
www.naptek.se

Claesson, Jöns
Pl 1010
840 43 Hackås
Ö Arådalen
Berg

Delestig, Urban
Sunnanås 3
827 94 Ljusdal
Torkelsbovallen, Ljusdal

Elofsson, Kerstin
Långenasv. 606
655 92 Karlstad
Loffstrandssättern, Hagfors
kerstin.elifsson@resia.se

Eriksson, Doris
Vigge 614
840 40 Svenstavik
Ö. Galåbodarna, Berg
018-67 25 73

Eriksson, Margareta
Klitten 1682
796 90 Älvdalen
Torrlids fäbod, Älvdalen

Eriksson, Tomas
Hästbovägen 17
813 95 Torsåker
Lumsheden n:a fäbod, Falun

Grundberg, Lena
V. Fors
782 75 Malung
Gammalselen, Malung

Gustafsson, Land Alice
Gärde Mullbacken 10
793 50 Leksand
Skallskogs fäbod, Leksand
hillevi.gu@telia.com

Halvarsson, Kjell
Torrlids fäbod, Älvdalen

Hedén, Solveig
Ena Ängen
684 95 Höje
Kårebolssättern, Torsby
saterkul@yahoo.se

Höglund, Calle
Rönningen 893
826 95 Trönödal
Stor-Tävremsvallen, Härjedalen

Länsfördelning (bostadsort)

Värmland 17
Dalarna 16
Gävleborg 6
Jämtland 6
Uppland 3
Västamanland 1
Sörmland 1

Könsfördelning

25/25

Jansson, Kalle
Kindsjön 8
680 61 Bograngen
Ransbysätra, Torsby
ewa.edmark@telia.com

Johansson, Bertil
Gothgården 271
795 92 Rättvik
Matsäl, Mora; Prästbodarna, Rättvik

Jonsson, Inger
Offne 142
830 47 Trångsviken
Ofenbuan, Åre
inger.nilsnils@tele2

Jönsson, Ingegerd
Fensbol 85
685 93 Torsby
Torsby
ij42270@telia.com

Karlsson, Jonas
Ljusnäs 18
680 51 Stöllet
Gravolssättern, Torsby
0563-820 60

Kristoffersson, Alf-Erik
Sörviken 300
840 93 Hede
Nyvallens fäbod, Härjedalen
www.nyvallen.com

Kristoffersson, Margareta
Sörviken 300
840 93 Hede
Nyvallenens fäbod
Härjedalen
www.nyvallen.com

Kåreskog, Ingela
Överbyn 57
685 94 Torsby
Kårebolssäteren, Torsby
ingela.kareskog@tordata.se

Kåreskog, Mats
Överbyn 57
685 94 Torsby
Kårebolssäteren, Torsby
mats.kareskog@tordata.se

Larsson, Kjell-Inge
S:a Torp
68051 Stöllet
Segenässäteren, Torsby

Lewenhaupt, Adam
Särnav. 375
790 90 Särna
Ulvsäteren, Älvdalen

Lindberg, Margot
Genvalla gård 245
832 93 Frösön
Eriksbuan, Östersund

Linkowski, Weronika
CBM, Box 7007
750 07 Uppsala
018-67 27 49
weronika.linkowski@cbm.slu.se
www.naptek.se

Marcusson, Per-Erik
Backa 21
68052 Ambjörby
Backsätra, Torsby
0569-689 945
per-erik.marcusson@skogsstyrelsen.se

Matsols, Catarina
Sågsbo 38
790 21 Bjursås
Dubblarbo fäbod, Falun

Möre, Claes
Fridhemsvägen 32
147 41 Tumba
Lillvallen, Härjedalen
claes.m@excite.com

Nilsson, Gullmar
Mårbacken 15
685 91 Torsby

Nilsson, Rolf
Kvarntorp
985 91 Torsby
Välhalla, Torsby

Nilsson, Åke
Ennarbol 36
680 51 Stöllet
Ennarbolssäteren

Olander, Stefan
Söderomsjön 340
828 95 Viksjöfors
Skalens fäbod, Ovanåker
skalastefan@yahoo.se

Olofsson, Kristian
Säljev. 12
780 51 Dala Järna
Ejdskogsfället, Malung
kristian.olofsson@passagen.se

Olsson, Agne
Kärrbarkstrand
680 60 Sysseback
Välhalla, Torsby

Palmkrantz, Pauline
Björkbergsvägen 74
793 60 Siljansnäs
Ljusbodarna, Leksand
pauline@sockenkontor.se

Pettersson, Sune
Gåsbäcksvägen 24
816 93 Ockelbo
Gåsbäckens fäbod, Ockelbo

Rosborg, Charlotta
c/o Eriksson, Klitten 1696
796 90 Älvdalen
Lofjätäsens fäbod, Älvdalen
charlotta.rosborg@hotmail.com

Seleborg, Calle
Apoteksvägen 2
680 63 Likenäs
calle@legolas.se
www.folkaktionen.com

Stjärnlöf, Karin
Årtakan
671 93 Arvika
Välhalla, Torsby

Sundin, Inga Britta
Nordgatan 3a
671 40 Arvika
Välhalla, Torsby

Tunón, Håkan
CBM, Box 7007
750 07 Uppsala
018-67 25 91
hakan.tunon@cbm.slu.se
www.naptek.se

Wall, Inga
Pl 668
790 90 Särna
Stenvallen, Älvdalen
inga@vitavillan.w.se
www.stenvallen.se

Wikström, Inge
Box 1878
782 91 Malung
Åtjärnberget, Malung
inge-wikstrom@hotmail.com

Wikström, Birgit
Box 1878
782 91 Malung
Åtjärnberget, Malung
inge-wikstrom@hotmail.com

Wiringe, Lotta
Gummerud
660 57 Väse

INBJUDAN

Fäbodbruket - hotad näring

Konferens om dagens fäbodbruk och dess framtid,
Klövsjö 2 - 3 september 1982.

Fäbodkommittén inom Riksförbundet för hembygdsvård har, i samarbete med länsmuséerna i Jämtlands och Kopparbergs län samt länsstyrelsen i Jämtlands län, genomfört en inventering av situationen för dagens fäbodbrukare i hela landet. Inventeringen visar att fäbodbruket är en näring som är hotad från många håll. För 50 år sedan fanns över 2.500 fäbodanläggningar i drift i Sverige - i dag återstår bara 250. Bara mellan 1980 och 1981 lade nästan 10 % av de aktiva brukarna ned driften vid fäboden. Tillåts denna tendens att hålla i sig, kommer det levande fäbodväsendet att dö bort inom en 10-års period.

Helt oaktat den stora förlust detta innebär för landets kultur, medför nedläggningarna av fäbodor också en rad andra mer påtagliga problem. På samma sätt som under tidigare århundraden är fäboddriften också i dag en förutsättning för att bedriva jordbruk. Att fäbodor läggs ned betyder då i många fall att också jordbruken läggs ned och bygder som redan i dag är glesbefolkade kommer att bli än mer glesa. Fäbodarna är också en tillgång för landskapsbilden liksom en viktig resurs för turismen och det rörliga friluftslivet.

Om fäbodbruket skall kunna överleva på sikt krävs att det behandlas som en naturlig del av en viss typ jordbruksföretag. Konferensen har som mål att diskutera olika åtgärder för att rädda fäbodarna. Den centrala frågan blir om vi har råd att stödja fäbodbruket så att det kan överleva den kris det nu är inne i - eller om vi har råd att låta bli att sätta in sådana stödåtgärder.

Fäbodriksdagen är fäbodbrukets årliga, viktiga och stimulerande brukarmöte och manifestation, där fäbodbrukare möts, tillsammans med människor som värnar om den unika fäbodkulturen.

Fäbodriksdagen är inriktad på personliga kontakter, uppbyggnad av kunskap och diskussioner om framtiden. Hösten 2007 arrangerades fäbodriksdagen av Värmlands säterbrukarförening tillsammans med Centrum för biologisk mångfald. Fäbodriksdagen hölls i Ransby i norra Värmland under trevliga former med många givande samtal, gemensamt arbete och informativa presentationer. Det här är rapporten från 2007 års Fäbodriksdag.

Värmlands säterbrukarförening

NAPTEK

traditionell kunskap
och biologisk mångfald

www.naptek.se

NAPTEK – Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Ett program vid Centrum för biologisk mångfald.

Centrum för biologisk mångfald

